

A MÁTYÁS-KORI ÁLLAM

Mátyás – hasonlóan Zsigmond királyhoz – tudta, hogy politikai céljait jól működő államszervezet nélkül nem vagy csak részben valósíthatja meg. Mert hiábavaló a legmerészebb elképzelés, az ország érdekeit szolgáló terv, ha a királyi akarat Budán túl már erejét veszti. Ellenben a szervezetten működő hivatalokon keresztül az uralkodó gördülékenyen kormányozhatja országát. A felismerést szívós munka követte. Mátyás reformokkal, állandó személycserékkel elérte, hogy elképzeléseit minden szinten végre is hajtsák. Államszervezetében jól elkülöníthetők egymástól a törvényhozás és a végrehajtás szervei, élükön a király személyével, aki mint az állam szuverenitásának megtestesítője, „Isten kegyelméből” korlátlan hatalommal bír.

A király

1489-ben Mátyás az éppen Rómában tevékenykedő Aurelius Brandolinus firenzei származású humanistát udvarába hívatta. A tudós szerző, akit szeme világának elvesztése miatt a Lippus (csipás) melléknévvel illettek, Magyarországon kezdte el írni *A köztársaság és a királyság összehasonlításáról* című munkáját.

A párbeszédes formában szerkesztett politikai iratban Mátyás és fia, Corvin János a farsang utolsó napján elkerülve a vigalmakat, államtudományi kérdések megemlékezésével töltik idejüket. Arról vitatkoznak, hogy a monarchia vagy a köztársaság alkalmasabb államforma-e. Mátyás a monarchia védelmére vállalkozik, míg a herceg Domenico Giugnio firenzei lovagot, királyi tanácsost javasolja maga helyett a disputában mint a „res publica” szószólóját.

A beszélgetés folyamán kiderül a király véleménye: személye a törvények felett áll, és uralkodik felettük.

A mindennapi élet valóban azt mutatta, hogy Mátyás e felfogás értelmében kormányzott. Hiszen amikor adómentességet, pallosjogot, vámokat adományozott, vagy éppen beavatkozott egy peres ügybe, az érvényben lévő törvényeket semmibe vette. Hatalmát azonban egy fontos körülmény korlátozta. A nagybirtokosok nélkül – akik mint az ország legvagyonosabb urai, jogosan várták el, hogy a királyi tanácsban és az országgyűlésen beleszólhassanak a politikába – a király nehezen tudta volna akaratát érvényesíteni.

A kor törvényhozásában jól nyomon követhető a királyi hatalom korlátozásá-

pollens: pudicus fidelis: & p etate prudēs: cepitq; regere uiuēte
adbuc Iohanne gubernatore. Postea cū esset in bohemia: obiit
prage anno etatis & coronationis sue decimo octauo: sepultusq;
ibidem in ecclesia katedrali: Anno domini millesimoquadringentesimo
septimo.

De coronatione regis Mathie.

Post mortem Ladizlai regis electus est in regem hungarie
Mathias se. me. filius Illustris Iohis de huny ad ppe. co.
bustriei. Anno dñi millesimoquadringentesimoquinquagesimo
octauo: q; tam exterris ut bohemis & polois: q; nōnullis incolis
sacre corōe subiectis sibi plurimū isidiatibus ut leo forissimus:
inuietissimusq; resistit. Hic etia cū ualidissimo exercitu regnū
bozne ingressus castrum munitissimū Iaycza noie e manibus
turcoꝝ gloriose eripuerit: deinde uictor rediens ad hungariam:
dyademate sancti regis Stephāi qđ apud Fridericū romanoy
impatorē habebat: in ciuitate alberegalii potitus est. Postea
uero collecto ingēti exercitu moldauiam terram: puincia sacre
corōe subiectam sed p id temporis rebellem ingressus est. ibiq;
habito acerbissimo conflictu triūphū preclarū atq; memorabilē
obtinue. Vnde & uexilla pluria in clypeo uictorie sue signa budā
usq; adduxit. que magna cū celebritate in prochia beatissime
Marie uirginis ecclesia affixa hodie conspiciunt. Reliqua autē
preclara ac mēorabilia facinora serēissimi atq; inuietissimi dñi.
nostri regis: quia tanta sunt q; breuiter cōprehēdi nequeunt: in
aliud tempus differenda: ac latius prosequenda erunt. Pro quo
dño nostro illustrissime atq; gratioso optimus maximusq; deus
etiam atq; etiam rogandus est: ut eum in pace tranquilla: iusticie
obseruatione: suorum dilectione: regni incremento: & diuturna
demū uite incolumitate tenere: seruare: & augere dignetur.

Finita Bude Anno dñi. M.CCCC.LXXIII
in uigilia penthecostes: per Andrea Hela

ra irányuló törekvés. A főpapok és a bárók tanácsának beleegyezése kellett például a pénznem megváltoztatásához, az ország védelmét szolgáló intézkedésekhez, a megyés ispánok kinevezéséhez. Mátyásnak a jog számos területen biztosított lehetőségeket uralma kiépítéséhez.

Egyedülálló módot adott erre az 1458-as dekrétum, ahol törvénybe foglalták: a király megkötés nélkül adományozhat az országlakosoknak tisztségeket, hivatalokat, valamint egyházi és világi méltóságokat.

Ez azt jelentette, hogy Magyarországon a király akarata nélkül senki sem juthatott hivatalhoz vagy adománybirtokhoz.

Jóllehet a törvények értelmében a királynak jelentős hatalma volt, az említett esetekben mégis kikérte a főpapok és a bárók véleményét. A szórványos adatok arra utalnak, hogy a püspöki székek és az örökös főispáni tisztségek betöltésénél Mátyás a tanács javaslatait figyelembe vette, legalábbis erre utal az oklevelekben felbukkanó formula: „a főpapok és a bárók javaslatára”. Hasonló lehetett a gyakorlat az országos méltóságok kinevezésénél is, de Rozgonyi János 1470. évi országbírói kinevezéséről kiállított királyi oklevélén kívül, amelyben megemlítik, hogy mindez a főpapok és a bárók tanácsára történt, a korszak kutatóinak több adat nem áll rendelkezésére a fenti állítás bizonyítására.

Birtokadományozásoknál elsősorban akkor utalnak a tanács szerepére, amikor a király jelentős mennyiségű földet adományoz.

E korlátozások kivételével mindenben a király testesítette meg a legfőbb hatalmat. Számos esetben döntött a tanács megkérdezése nélkül, lehetőségei a koronázás után egyre korlátlanabbá váltak. Ő a legfőbb bíró, a többi igazságszolgáltató csak helyette ítélt. A pénzügyekben – leszámítva az adómegajánlás jogát – döntő szóval bír. A király a legfőbb hadvezér, s a konstanzi zsinaton Zsigmond király által 1417-ben megszerzett főkegyúri jog alapján az egyház belső irányításába is beleszólhat.

A királyi jogosítványok a kormányzás minden területén megadták a törvényes alapot a hatalom gyakorlására, de hogy ebből mit tudott az uralkodó megvalósítani, az elsősorban tőle függött. Mátyás az elképzeléseit általában keresztül tudta vinni annak ellenére, hogy gazdasági és hatalmi bázisa meg sem közelítette a nagybirtokosokét. A középkorban ugyanis a hatalom alapja a várak birtoklása volt, de míg 1437-ben – Zsigmond király halálának évében – a váraknak közel egynegyedét birtokolta a magyar uralkodó, addig Mátyás trónra lépésekor ez az arány hozzávetőlegesen egytizedre csökkent. Nem volt sokkal jobb a helyzet a király uralmának végén, 1490-ben sem. A Mátyás és Corvin János kezén lévő erősségek és a királyi végvárok száma ekkor nem érte el az egyötödöt. (Arról sem szabad megfeledkezni, hogy a familiaritás intézményén keresztül egy nagybirtokos szolgálatában még számos, akár várral bíró nemes is állhatott, és így a bárók valójában a váuradalmak több mint a felét ellenőrzésük alá vonhatták.) Egyes városok és mezővárosok királyi birtoklása kétségtelenül erősítette Mátyás hatalmát, hiszen a bárók kezén elsősorban a mezővárosok voltak, de ezzel együtt is

a király hatalmi háttérzuga elenyészőnek tűnik a főurakéval és a főpapokéval szemben. Ennek ellenére Mátyás általában véghez vitte akaratát, mert az állami intézményeken keresztül, ügyes politikával, teljesen a kezében tudta tartani országát.

A királyi tanács

A királyi tanács a magyar állam legjelentősebb kormányzati szerve volt. A korai feudalizmustól kezdve Európa-szerte megtalálható intézmény, Magyarországon Szent István király uralkodása óta az egyházi és világi előkelők tanácsadó testülete, amelynek azonban a király akkor és olyan ügyekben kérte ki véleményét, mikor jónak látta.

A 15. század második felére már két – egy szűkebb és egy tágabb – tanács alakult ki, aminek elsősorban gyakorlati okai voltak, hiszen ha az összes tanácstag (közel félszáz) megjelent volna az üléseken, lehetetlenség lett volna a napi ügyek intézése, míg kisebb létszámmal a meghívottak hatékonyabb munkára voltak képesek.

A tanácsban részt vevők egyik csoportját a főpapok alkották. Az oklevelek „prelati” kifejezésével a Mátyás-korban a két érsekre, a 14 megyéspüspökre – beleértve a szerémi és a boszniai egyházmegyéik vezetőit is –, a két horvátországi püspökre (modrusi, tinnini), a székesfehérvári prépostra és a johannita rend vranai perjelére utaltak. Néhány esetben rajtuk kívül alacsonyabb rangú egyháziakat is meghívtak a tanácsba a főpapok közé, de csak akkor, ha azoknak valamiféle hivataluk volt. A püspökök közül a szűkebb tanácsban elsősorban azok kaptak feladatot, akik valamilyen tisztséget – kancellár, titkár – viseltek.

A királyi tanács zömét a bárók alkották. Ide számították a nádort, az országbíró, a tárnokmestert, a főkincstartót, az udvar-, asztalnok-, pohárnok- és lovászmestereket, az erdélyi vajdát, a székelyispánt, a pozsonyi és temesi ispánokat, az 1476-ban egyesített horvát és szlavón bánág vezetőjét, valamint a macsói bánt. Rajtuk kívül a fenti tisztségek királynéi megfelelői – amennyiben éppen be voltak töltve – jelenhettek meg a tanácsban. Érdekességnek számít, hogy azok a bárók, akik már elvesztették méltóságukat, volt rangjuk alapján továbbra is részt vettek az üléseken.

A jelenlegi adatok alapján 50 báróról tudjuk, hogy a szűkebb tanács tagjai voltak. 1471 előtt 31, utána pedig 24. Ide elsősorban azok kerülhettek be, akik a fenti hivatalok egyikét bírták vagy régebben viselték. Vagyonilag egy-két kivételtől eltekintve nagybirtokosnak számítottak, és nem elsősorban katonai érdemeik alapján kapták meg a bárói méltóságot. Rajtuk kívül – királyi meghívóval – mások is részt vehettek a szűkebb tanács munkájában. Mai kifejezéssel szakértőnek hívnánk őket.

Ilyenek voltak a nem bárói rangú hivatalnokok; kancelláriai tisztviselők,

titkárok, 1464 után a kincstartó, a bírók, az ítélmesterek stb. A vélemények összegzésénél azonban a „non numerantur sed ponderantur” elvét alkalmazták.

A tágabb királyi tanács munkájában a főpapok szinte teljes számmal részt vettek. Ugyanez érvényes a mágnásokra is, hiszen szinte valamennyi nagybirtokos família képviseltette magát ülésein. Még annak a Garai Jóbnak a jelenléte is kimutatható a tágabb királyi tanácsban, akit Mátyás nem kedvelt, de mint az ország egyik legnagyobb birtokosát, kénytelen volt rendszeresen meghívni.

A tágabb tanács jogköre eléggé szerteágazó volt. Már csak azért is, mert magát az országgyűlést is kibővített királyi tanácsnak tekintették, és így a testület az országgyűlés helyett is tevékenykedhetett. Itt vitatták meg a diétára szánt királyi előterjesztéseket, határozatával törvényt módosíthatott Mátyás, sőt több alkalommal a tanácsban szavaztatta meg a kivetendő adót is. A legjelentősebb diplomáciai szerződésekről és a békekötésekről is e testületben döntöttek.

A szűkebb tanács hatáskörét azért nehéz megállapítani, mert mivel a másikat helyettesítette, jogkörük sokszor fedte egymást. A törvényekben felsorolt és már említett jogosítványok mellett a szűkebb tanács tagjainak beleegyezésére volt szükség a perhasztások engedélyezésénél, az új pénzek verésénél, a főpapi és bárói kinevezéseknél. Birtokadományozásoknál Mátyásnak nem kellett hozzájárulásukat kérni, de – főként a koronázásáig – ebben a kérdésben számos esetben meghallgatta tanácsa véleményét.

Mátyásnak lehetősége volt, hogy a tanács meghallgatása nélkül döntsön. Mivel csak a legfontosabb bel- és külpolitikai kérdésekben kérte ki beleegyezésüket, a kormányzati funkciók többségénél senki sem korlátozta tetteit. Olyan esetekben, melyeknél könnyedén keresztül tudta vinni akaratát, nem is kellett összehívnia tanácsadó testületét, és hatalma erősödésével egyenes arányban csökkent a közös tárgyalásra szánt ügyek száma. Nehezebb esetekben pedig csak arra kellett ügyelnie a királynak, hogy a tanácsban híveié legyen a döntő szó.

Az országgyűlés

Mátyás 32 éves uralma alatt huszonnyolcszor hívták össze az országgyűlést. Kormányzásának első két évtizedében erre majdnem minden évben sor került, a nyolcvanas évekre azonban már egyre ritkultak az alkalmak. Az országgyűlés illetékességét ugyanis nem határozták meg; mindig az uralkodó és a rendek közti pillanatnyi erőviszonyoktól függött a tárgyalás témája. A királyi hatalom erősödésével egyre ritkábban volt szükség a meghívók szétküldésére, hiszen ekkor – főként Mátyás uralkodásának utolsó évtizedében – a rendek előre megszavazták a beszédendő adó összegét. Ebben az időben a nemesség arról a jogáról is lemondott, hogy az adó megajánlását törvénybe foglalandó feltételekhez kössék, és az országgyűlés anélkül fejezte be munkáját, hogy dekrétumot hozott volna.

14. Mátyás király éremképe

A fennmaradt 15 országgyűlési dekrétumból viszont jól látszik, hogy azok szövege nem más, mint a nemesség által megfogalmazott – sok esetben a királyi hatalom korlátozására vonatkozó – követelés, és nem Mátyás akarata. Az országgyűléseken a rendek előadhatták sérelmeiket, a király pedig, hogy elégedetlenségüket leszerelje – az adó megajánlásának biztosítása érdekében – kérésük teljesítését rendre megígérte, a nemesség kíváncalmait törvénybe foglalta és megerősítette.

A törvények azonban nem csak az uralkodó és a rendek közti hatalmi huzavonát tükrözik. A 15. század második felétől az országgyűlésen tárgyalták az ország közrendjét és védelmét érintő kérdéseket is. A közügyekhez tartozott az ország szabadságának megújítása. Ilyenkor az uralkodó a rendek számára a legfontosabb

törvényeket megerősítette. Így tett Mátyás is 1464-ben, amikor a koronázás alkalmából összehívott országgyűlésen, ünnepélyes formában, ígéretet tett, hogy „mi e Magyarországunkat és annak minden hozzátartozó lakóját azokban a javakban és régi szabadságokban, szokásokban és jogokban együttesen és egyenként véve, amelyekkel ez az ország elődeink idejében élt, megoltalmazzuk és megtartjuk”.

Az ország védelme – az 1458-as törvény értelmében – a király, valamint a főpapi és főúri bandériumok kötelessége volt. Mátyás hatalmának erősödésével azonban a nemességnek nemcsak katonáskodnia és telekkatonaságot kiállítania kellett, hanem a hadakozás fedezésére az adót is ők ajánlották meg. Pedig 1467-ben a királyi jövedelmek reformjától elsősorban azt remélték – és ezért is támogatták –, hogy a befolyt pénzzel Mátyás magában is képes lesz az ország védelmét megszervezni.

A legfontosabb, amivel a rendek a királyt befolyásolni tudták, az adómegajánlás volt. 1458-ban ugyan még esküt tett Mátyás, hogy a kamara hasznán kívül mást nem követel tőlük, de a hatvanas évekre már rendszeresen megszegte ígéretét. Uralkodása elején a nemesség elérte, hogy az adókból befolyt pénzeket a király elsősorban a török ellen használja majd fel, de az 1470-es évek végétől Mátyás ezt sem teljesítette, saját belátása szerint döntött az adó ügyében. Négy esetben pedig azt is elérte, hogy az országgyűlésen kívül, a királyi tanácsban szavaztatta meg hadi kiadásai fedezetét. Úgy tűnik, hogy Mátyás sok esetben ahhoz a fórumhoz fordult, ahol könnyebben tudta keresztülvinni akaratát.

A nemesség az országgyűléseken személy szerint volt köteles megjelenni, de legtöbbjüket az anyagi teher (a több napig tartó tárgyalások költségei bizony tetemesek voltak) vagy az érdektelenség visszatartotta. Igaz, Mátyás sem rajongott a nagy létszámú gyűlésekért. 32 év alatt öt ízben hívta csak össze jelentősebb számban a nemességet, inkább arra törekedett, hogy a vármegyéket olyan követek képviseljék, akik feltehetőleg a megye vagyonos családjai közül kerülhettek ki.

Mátyás nem vonta kétségbe a városok országrendiségét, de követeiknek országgyűlési megjelenését nem tartotta fontosnak. Talán azért, mert a többi rendtől függetlenül akart velük tárgyalni. 1476 óta például a városok számára külön rendi adómegajánló kamara létrehozásával próbálkozott, sőt egyes esetekben politikai kérdésekben is tanácskozott velük. Nyilvánvalóan ez utóbbi alatt azt kell érteni, hogy utasításait közölte a szabad királyi városok követeivel, akik tanácsadó szerepüket csak a városokat érintő ügyekben érvényesíthették.

A királyi udvar

Az ország kormányzásában jelentős szerepet játszó királyi udvarnak, az aulának hármaskörű funkciója volt: színtere és egyben szervezője az uralkodó mindennapjainak, Mátyás akaratának végrehajtója, és végül kimeríthetetlen tartalékával a király személyi politikáját szolgálta.

Az udvartartást a király irányította, de a valódi munkát az udvari méltóságok – az ajtónállómester, aki Mátyás korában az udvarmesteri hivatalt is viselte, a pohárnokmester, az asztalnokmester, a lovászmester, illetve helyetteseik – végezték. Valamennyien a bárókhoz tartoztak, miként azt a privilégiumok végén található méltóságsorok feltüntetik. Az ajtónállómesternek lehetett a legnagyobb befolyása, a királyi tanács elnöke, ő közli a tanácsurakkal a szavazás eredményét, és a királyi udvar lovagi becsületbírójának elnöke. A lovászmester elsősorban az udvar szállásmestereként működött. Kiváltságai közé tartozott, hogy ha a király egy várost vagy mezővárost meglátogatott, a helybeli kézművesektől ajándékot kérhetett. Az asztalnok- és pohárnokmester fő feladata a királyi udvar ellátása volt.

Az udvar tagjai külön rendet alkottak. Egyenruhát viseltek, jelvényeket hordtak. 1476-ban Beatrix esküvőjén például a kamarások egyöntetűen rövid damaszt-ruhát öltöttek magukra, amiket külföldi divat szerint képekkel és gyöngyökkel hímzett feliratok díszítettek.

Jelentős hadi kiváltságaik voltak: királyi hadba szállás esetén az uralkodóval vonultak hadba, így mentesültek a nemesi bandériumok hatósága alól. Ők adták a királyi bandérium létszámának nagy részét, sőt Mátyás köznemesi vezéreinek egy része is az aula tagja volt.

A királyi udvarba kerülésnél, úgy látszik, a tehetség is szempont lehetett, hiszen bárói, középnemesi, kismemesi családok fiai mellett polgárok gyermekeit is megtalálni az aulikusok között.

A magyar, német, cseh, olasz származású kamarások, apródok, udvari lovagok számát az adatok hiányában nem lehet pontosan megállapítani; hozzávetőlegesen egyszerre 300-400-an szolgálhattak az aulában.

Az itt eltöltött évek jó ajánlólevélnek bizonyultak, hiszen a Mátyás-kori bárók közül tizenöten az aulából emelkedtek magasabb méltóságba. Közülük öt a régi bárói családokból származott, míg tízen új embernek (homo novus) számítottak. Ilyen volt például Kinizsi Pál, Magyar Balázs vagy Ernuszt János.

Jelentős szerep jutott az aula tagjainak a királyi hatalom országon belüli képviselőjeként. Az aulikusok gyakran feltűntek mint királyi adószedők, de megtalálni őket a diplomaták sorai között is. Ha kell, birtokot foglalnak le Mátyás megbízásából vagy éppen futárszolgálatot látnak el. Az ország igazgatásának szinte minden területén megtalálni őket, mint a király akaratának végrehajtóit. Természetesen jutalmuk sem maradt el, hiszen akinek sikerült a királyi

15. Magyar udvarmester ábrázolása a 15. századi kártyalapon

udvarba bekerülni, előbb-utóbb birtokadományokat kapott, esetleg az arisztokráciába is bejuthatott.

A királyi udvar valójában nem volt más, mint a király famíliája, de eltérően a nagybirtok embereitől, ők országos ügyekben képviselték urukat.

A királyi kancellária

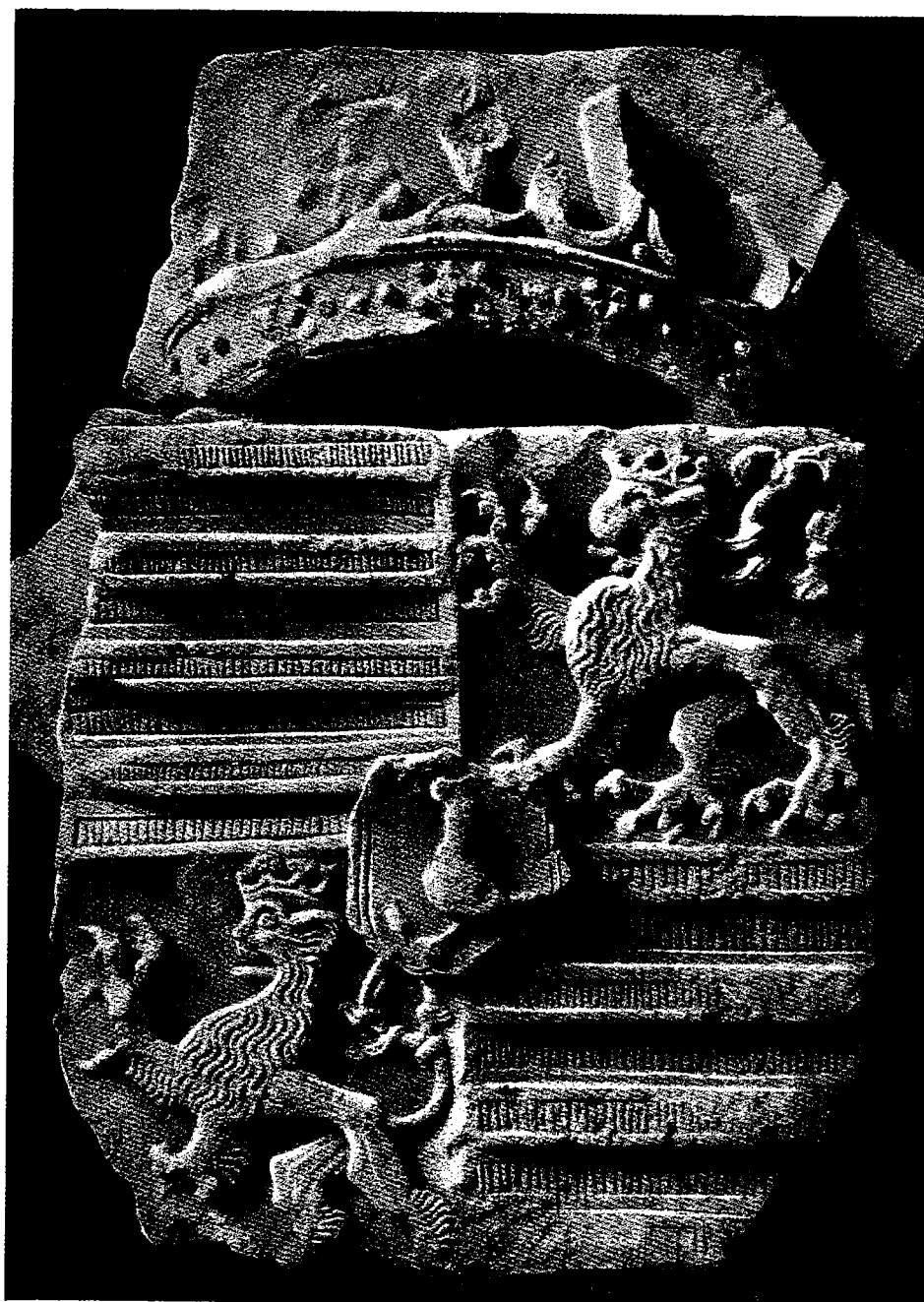
A királyi döntések írásba foglalása és szétküldése a kancelláriában történt. A kancellária azonban nem csak egyszerű hivatalként szolgálta Mátyást, hanem jelentős politikai tényezőnek számított – elsősorban vezetője, a kancellár révén – a király államrendszerében. Itt állították ki az adományleveleket, bírósági végzéseket. Mátyás trónra léptekor az az érdekes helyzet alakult ki, hogy mivel a Szent Korona hiányában a király nem csináltathatott felségpecsétet, a főkancellár – Szécsi Dénes esztergomi érsek – által vezetett nagyobb kancellária nem funkcionált. Helyette a titkos kancellária állította ki az okleveleket. Élén először Vetési Albert, nyitrai püspök, majd Bodó Miklós, fehérvári prépost állt, aki egyben a titkos pecsétet használó királyi személyes jelenlét bíróságát is vezette. Annak ellenére, hogy a nagy kancellária nem működött, Szécsi Dénes beavatkozhatott Mátyás kormányzásába.

A másik bíróság, a különös jelenlét, ugyanis elvileg a főkancellár irányítása alá tartozott – ennek vezetője először locumtenens (helytartó) minőségben Janus Pannonius, majd 1459 és 1464 között Hunyadi János egykori kancellárja, Sári Péter fehérvári őrkanonok volt – és mivel itt nemcsak bírósági ügyekben állítottak ki okleveleket, az érseknek lehetőség adódott megtépzott jogainak bizonyos gyakorlására.

Mátyás 1464-ben hajtotta végre kancelláriai reformját. Egyesítette a két kancelláriát, és élére két fő- és titkos kancellárt nevezett ki Vitéz János váradi püspök, majd nemsokára esztergomi érsek és Váradi István kalocsai érsek személyében. Az új hivatal tényleges vezetője ez utóbbi lett, ő őrizte a három pecsétet is: az aranybullát, a felségpecsétet és a titkos pecsétet.

A kancelláriai reformmal egy időben a király egyesítette a különös és a személyes jelenlét bíróságait is. Az új szervezet – a királyi személyes jelenlét – vezetője a locumtenens (személynök) – aki 1468 és 1476 között a nagyobb kancellária helyettese is volt – megkapta a korábban használt bírói pecsétet, és így már újból két kancellária működött: a nagy és a bírói. Ez utóbbit kisebb kancelláriának kezdték nevezni.

Mátyás uralkodása alatt mindvégig vitában volt a fő- és titkos kancellárokkal, akiken keresztül a királyi tanács tagjai befolyásolhatták a kancellária munkáját. Nem lehet véletlen, hogy leszámítva azokat, akik még hivataluk viselése közben haltak meg, a király a legtöbbjükkel konfliktusba keveredett. Vitéz Jánost

16. Mátyás király címere

(1464–1471) és Váradi Pétert (1481–1484) például börtönbe vettette, Beckensloer János (1473–1476) III. Frigyes császárhoz szökött, Rangoni Gábor (1476–1480) pedig engedélyt kért, hogy Rómába távozhassék.

Mátyásnak fontos volt a főkancellárok támogatásának megszerzése, de mindvégig arra törekedett, hogy hivatali hatalmukat valamiképpen csorbítsa. Egyrészt új vagy más pecsétek használatával (gyűrűs, osztrák, cseh) intéztette ügyeit, kizárva így az érdemi munkából a titkos pecsét őrét, másrészt pedig sértetlenül hagyva a fő- és titkos kancellári címét, egy új titkos kancellárt neveztetett ki. Ez az elnevezés azonban mást takar, mint a reform előtti. Nincs külön adminisztrációja, „irodája”, hanem a másik kancellária tagjaival végezteti el az érdemi munkát. Vezetését Mátyás sokszor ismeretlen és alacsony egyházi tisztséget viselő személyre bízta. Ilyen volt például Matucsina Gábor budai plébános vagy Bakócz Tamás titeli prépost. Nem tartoztak a tanácsnak elszámolással, így Mátyás újból csatát nyert a főrendekkel szemben.

A kancelláriában jelentős szerepük volt a titkároknak, akik általában kisebb egyházi javadalmakat bírtak és értelmiségi szakembernek számítottak. A hetvenes évek elejéig Mátyás csak egy személyt nevezett ki erre a tisztségre, később már két titkár dolgozott a kancelláriában.

A kancellária valójában az oklevelek kiállításával foglalkozott, politikai szerephez csak vezetői jutottak, akik ha akarták, meg tudták akadályozni egy-egy oklevél megszövegezését vagy éppen lehetőségük nyílt arra is, hogy a nem tetsző iratokat átszerkesszék.

A királyi kincstár

Mátyás trónra lépésekor a kincstár bevételei a minimálisra csökkentek, elengedhetetlenné vált tehát egy megfelelő pénzügyigazgatási szervezet kiépítése, ahol a királyi jövedelmeket megfelelően tudják majd kezelni.

1458-ban még nem alakult ki Magyarországon egységes gazdasági irányítás; a király csak hosszas munkával, az 1480-as évekre érte el, hogy jól szervezett hivatal adminisztrálta bevételeit. Első lépésként 1458-ban megszervezte a budavári udvarbírószéket. Ennek a látszólag jelentéktelen lépésnek kettős haszna volt: egyrészt az itt beszédett jövedelmek felett a kincstartó és a rendek nem rendelkezhetek, másrészt a választás utáni zavaros helyzetben a király így némi anyagi bázist tudott magának kialakítani.

Az udvarbíró kezelte a királyi javadalmakat, birtokokat. Feladatai közé tartozott a királyi konyha ellátása, az uralkodó kezén lévő várak építkezéseinek finanszírozása, valamint a katonák zsoldjának kifizetése. Ő a jászkunok ispánja és adójuk kezelője, Pest és Pilis megyékben a budai várnaggyal együtt ő látja el az ispáni funkciót is. Az udvarbírók általában alacsony származású emberek voltak: 1490-ig öt középbirtokos nemest, három kisnemest,

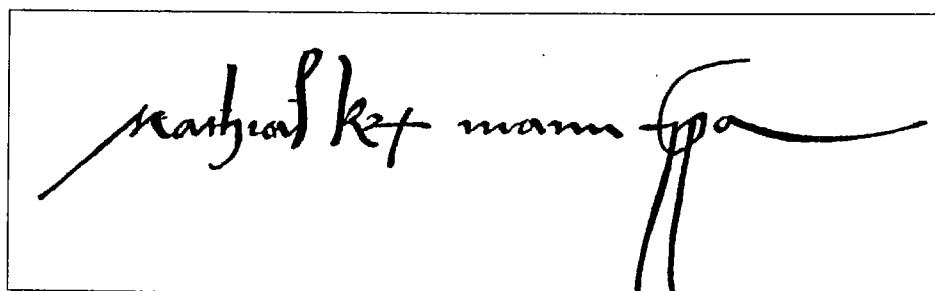
egy budai polgárt és egy nemesített jobbágyot találni soraik között. A királyhoz való „személyes” viszonyukat jól illusztrálja Ráskai Balázs esete, akit Mátyás egyszer azért vert el pálcával, mert kevésnek találta az udvarbíróság bevételeit.

Az ország pénzügyigazgatásának vezetője a főkincstartó volt. A 15. században a bárók közé tartozott, de Mátyás koronázása után már nem számítják közéjük. Ekkor neve is megváltozott: kincstartónak kezdik titulálni. Jogköréhez a pénzügyek igazgatása tartozott, de hiába nevezett ki Mátyás kincstára élére ügyes szakembereket – előbb Thúz Jánost (1458–1459), majd Szapolyai Imre deákot (1459–1463) –, az erősen decentralizált szervezet rejtett csatornáin forintezrek tűntek el.

A kincstári reform előtt hiába viselte Szapolyai – Szentpéterszegi Angelóval együtt – Magyarország összes sókamaráinak ispánja címét, ha rajtuk kívül – tőlük függetlenül – még három (máramarosi, zalai, erdélyi) sókamaraispán működött. A bánya- és pénzverőkamarák (budai, szebeni, kassai, körmöci, nagybányai) irányítását sem egy ember vagy hivatal végezte. Nem volt jobb a helyzet a külkereskedelmi vámnál, a harmincadnál sem, hiszen nagy részüket bérbe adták, és így a főharmincadok alá tartozó vámhelyek kikerültek a királyi adminisztráció hatásköréből. Hiányzott az adószedés egységes rendszerének kiépítése is. A kamara hasznát (lucrum camerae) és a rendkívüli adót a királyi adószedőknek kellett volna behajtaniuk. Mátyás trónra lépése után azonban tartozásai fejében egy-egy megye teljes kamara hasznát átengedte hitelezőinek, akik így saját embereikkel szedették be adósságuk fedezetét. Ahol pedig királyi adószedők tevékenykedtek, ott az bonyolította a helyzetet, hogy a diktátorok nagy része nem az uralkodó familiárisai közül, hanem inkább a megye nemességéből került ki, és így a főkincstartó kezéből könnyen kicsúszhatott az ellenőrzés és az irányítás.

A gazdasági reform első lépéseként Mátyás a boszniai kormányzóvá és bánná kinevezett Szapolyai helyére az addigi budavári udvarbíró, Besseney Bertalant nevezte ki, aki már csak kincstartó, és így nem tartozik a bárók közé. A király valójában hivatali tisztséggé alakította át az addigi rendi méltóságot. Kísérlet történt a bevételek közös kezelésére is. A harmincadvámok igazgatását Mátyás Szapolyai egykori helyettesére, Bajoni Lőrincre és két budai polgárra, Kovács Istvánra és Ernuszt Jánosra bízta, és ők lettek a szebeni (Bajoni Lőrinc), a kassai (Kovács István) és a körmöci (Ernuszt János) pénzverőkamarák ispánjai is.

A legjelentősebb változást azonban az 1467-es országgyűlésen foglalták törvénybe. Mátyás megszüntette a kamara haszna adóját, és helyette – valójában ugyanazt, csak más elnevezéssel – a királyi kincstár adóját (tributum fisci regalis) vezette be. A látszólag ésszerűtlen rendelkezésnek nagyon is gyakorlati oka volt, hiszen így a kamara haszna fizetése alóli mentességek, amiket az elmúlt évtizedek alatt a nemesség egy része megszerzett a királytól, egy csapásra érvényüket veszítették, ugyanis azok csak a lucrum camerae-ra vonatkoztak, és nem az új elnevezésű, de régi tartalmú „királyi kincstár adójára”.

17. Mátyás névalírása 1489. július 24-én kelt oklevelén

A törvény megváltoztatta az adószedés rendszerét is. Eddig a jobbágyok Károly Róbert 1342-es dekrétuma alapján fizettek, mégpedig a következő módon: „Minden vármegyében, minden egyes kaputól, amelyen egy szénával vagy gabonával megrakott szekér mehet be, vagy jöhet ki, [...] a kirovás megtörténte után tizenöt nap alatt kamaranyereséggént tizennyolc dénárt kell a kamaraispán kezéhez szolgáltatni és fizetni, lakjék bár azon a portán vagy telken három, négy, vagy több olyan ember, akinek kapuja van.” Mátyás viszont úgy döntött, hogy „a fizetés portánként legyen, mégpedig úgy, hogy ha egész telken vagy ülésen – hozzáértve azt a földet, mely ehhez az egy telekhez tartozik – egy portán belül csak egy család lakik, az fizessen húsz dénárt. Ha pedig ketten kapnának egy telket és egy telek földjét egy portán belül, mindkettőjük fizessen egy és egy fél porta szerint. Ha pedig még többen lennének, értsd: hárman, akkor is egy és egy fél porta szerint fizessenek, ha négyen, akkor kettő szerint, és így tovább...”

A változtatásra azért volt tehát szükség, mert ha több család lakott egy telken, akkor csak egy porta után fizettek. A bevételek emelése szempontjából az áttörést elsősorban az jelentette, hogy az erdélyi jobbágyok, akik 1366 óta nem fizették a kamara hasznát, nem mentesültek az új adó terhe alól.

Az adóhoz hasonlóan alakította át Mátyás a harmincadvámot is. Új neve a koronavám (vectigalia coronae) lett. A nemesség kivételével itt is megszűntek a korábbi mentességek. Jelentősebbnek látszik a koronavám bevezetésénél a hozzá kapcsolt személyi és szervezeti változtatások. Felelőse a már említett – zsidó származású – Ernuszt János lett, aki az új adóforma adminisztrációját kapta feladatául.

Annak ellenére, hogy a reform nem sokkal emelhette a királyi bevételeket, a törvény végrehajtása ellenállásba ütközött. Gondoljunk csak az erdélyi felkelésre, de az ország más pontjain számos mozgalom indult a változtatások ellen, ami érthető, hiszen Mátyás 1467-ben, az év elején még beszédette a „rég” kamara hasznát, majd tavasszal az új adót, sőt az év második felében az egy forintos rendkívüli adót (subsidium) is kivetette. 1468-tól azonban már változott a

helyzet. A kincstári adót és a subsidiumot úgy szedték be, hogy együttes összegük csak egy forintra rúgott. Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy a rendkívüli adót – segélynek is nevezték – akár évente kétszer is beszedhették.

1467-ben kezdtek hozzá a pénzügyigazgatás átszervezéséhez is. 1467 és 1468 között Ernuszt János volt a kincstartó. Hatáskörébe tartozott a királyi uradalmak és a rendkívüli adón kívül – aminek kezelője újból főkincstartói rangban Janus Pannonius pécsi püspök – valamennyi kincstári bevétel. Felügyelte az erdélyi és máramarosi sókamarak ispánjait és az alájuk tartozó sókamara hivatalokat, a pénzverő- és bányakamarák ispánjait, valamint a harmincadosokat. Hatásköre 1469 után tovább bővült. Janus Pannoniust ugyanis ebben az évben szlavón bánná nevezték ki, és a rendkívüli adók feletti felügyelet is Ernuszt feladata lett.

1469-re egységessé vált a pénzügyi igazgatás. Ernuszt familiárisai szedték be a rendes és rendkívüli adókat, valamint a szabad királyi városok és a szászok egy összegben fizetett adóit is. A hivatali rangsorban a kincstartót az alkincstartó követte, kezük alatt titkárok, számvevők, jegyzők és fizetőmesterek dolgoztak.

Ernuszt János halála után (1476) a kincstartóság továbbra is Mátyás államrendszerének legsikeresebb hivatala maradt. A király ezért megkülönböztetett figyelemmel egyengette kincstartói pályáját. A budai polgár, kikeresztelkedett zsidó Ernusztból 1473-ban szlavón bán, míg a posztón őt követő mezővárosi származású pécsi prépostból és alkancellárból, Handó Györgyből fő- és titkos kancellár és kalocsai érsek lett. A hivatal következő vezetőjét, Ernuszt egykori alkincstartóját, Nagylucsei Orbán prépostot a királyi kegy a győri, majd az egri püspöki székre és a tárnokmesteri hivatalba emelte, Szapolyai Imre nádor halála után (1487) pedig a nádori szék előtt folyó ügyek bírójává nevezte ki Mátyás. (Nagylucsei hálás alattvalónak éppen nem mondható, mert 1490-ben, a királyválasztás alkalmával Mátyás akarata – Corvin János trónutódlása – ellen szavazott.)

A pénzügyi reform azonban egy állandó problémát továbbra sem tudott megoldani. A bevételek rendszertelen beérkezése miatt ugyanis többször előfordult, hogy az államkassza üresen állt, s ilyenkor csak a jövedelemforrások zálogba adása segített. Ez azonban rést ütött az egységes pénzügyigazgatási rendszeren. Nem segítette a bevételek központosítását az sem, hogy Mátyás feleségének, Beatrixnek adta a körmöci bánya- és pénzverő, valamint a máramarosi sókamarakat. Ennek ellenére elmondhatjuk, Mátyás elérte célját: országa adóbevételeit a kincstárba tudta irányítani.

A vármegyék

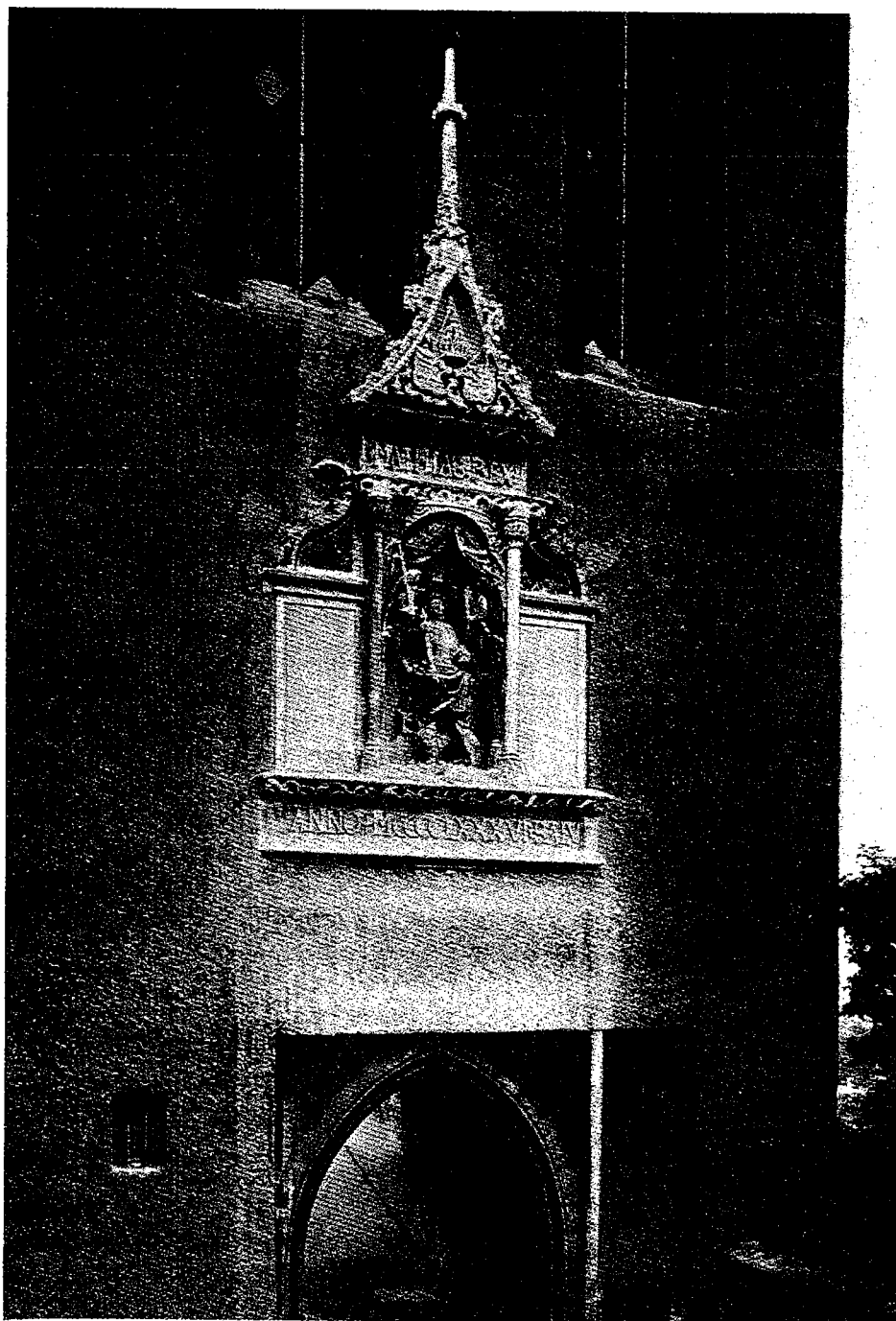
A vidéki közigazgatás legfontosabb egysége a vármegye volt. A nemesi vármegyék kormányzásánál Mátyás politikájában éles különbségek voltak uralkodása első és második szakasza között. Megvilágítása után arra törekedett, hogy a püspököket megyéjük örökös főispánjává tegye. (1458 előtt ez már így van Esztergom, Győr, Nyitra és Veszprém megyékben.) Az 1460-as, 1470-es években aztán sorra történtek az eladományozások. Így lett a váradi püspök Bihar, az egri püspök Heves, a pécsi püspök Baranya és a kalocsai érsek Bács megye örökös főispánja. Feltehetően a király államigazgatásának legalsó szerve feletti ellenőrzést a hozzá lojális egyháziakra bízva próbálta a világi nagybirtok vidéki befolyását csökkenteni.

A király azonban érdekes módon világi örökös főispánságokat is adományozott. (Komorovszky Péter, a lengyel rablólovag Árva és Liptó, a Szapolyaiak Szepes, Ernuszt János Turóc, Alsólendvai Bánffy Miklós Arad, majd Verőce, Vitovec János Varasd megyét kapta.)

1482 után a király gyökeresen szakított addigi elképzeléseivel. Sorra visszavette a megyéket a prelátusoktól: gyakorlatilag nyolcból csak három maradt érseki, illetve püspöki kézen: Esztergom (Estei Hippolit), Győr (Bakócz Tamás) és Heves (Nagylucsei Orbán). Hasonlóan jártak a bárók is. Szepes és Verőce kivételével a megyék visszakérültek Mátyáshoz.

Újításként a király – főként köznemesi származású udvari emberei vezetése alatt – több megyét magába foglaló tömböket alakított ki az országban. Cecei Kis Máté nyolc megye ispánja lett a Felvidéken, Ráskai Balázs hét megye és a Jászkunság vezetőjeként tevékenykedett, Komáromtól Beregig. Nemcsak köznemesi, hanem bárói eredetű ispánról is tudunk. A szintén először udvari embernek számító Kinizsi Pál temesi ispán – tehát báró – kezére hét délvidéki megyét bízott Mátyás, de hozzátartozott Veszprém és Bihar megye is. (A megyék „tömbösítésével” Mátyás elérte, hogy az ország megyéinek felét a királyhoz, és ami még fontosabb volt már ekkor, Corvin Jánoshoz hű emberek irányították.)

De nemcsak a vármegyék igazgatásának összevonásával próbálta Mátyás az alsófokú igazgatást átszervezni. 1486-ban a híres Nagyobbik Törvényében (Decretum Maius) így rendelkezett: „... mindegyik vármegyében köteles az ispán a nemesek közönségével együtt a tehetősebb és személyesen ott lakó nemesek közül, a vármegye szükségéhez képest, tízet vagy tizenkettőt vagy nyolcat és ennél többet vagy kevesebbet kiválasztani...” A választott nemesek feladatát is megjelölte a törvény: a hiteleshelyi emberekkel együtt kötelesek mindenféle peres ügyben – tanúvallatások, perbehívások, birtokbaiktatások – tanúként megjelenni. Eddig ezt a feladatot a „királyi emberek” látták el, akiknek kiválasztása feltehetően a kancelláriában található lista szerint vagy egyszerűen csak a pereskedők kérése alapján történhetett.

18. Mátyás király ülőszobra Bautzenben

A királyi rendelet elsősorban a vármegyét próbálta erősíteni a bárókkal szemben, hiszen a választott nemesek tevékenysége megtörte a nagybirtok immunitását, mert törvénybe foglalt jog alapján beléphettek az uradalmak területére. Itt pedig már nem egyszerű tanúbizonysággént ellenőrizték a peres ügy törvényességét, hanem mint a megyei nemesség képviselői.

Mátyás ugyanebben a törvénykönyvben további engedményekkel támogatta a vármegyét. Eltörölte a nádori bírói közgyűléseket, és feladatát a vármegyére ruházta. Azt is megszabta, hogy a főispán csak a helybéli nemesség tagjai közül választhat magának helyettest.

A nemesi vármegyét támogató 1486-os törvények a királyi jó szándék ellenére nem mindenben érték el a kívánt hatást. Az alispánok kiválasztása továbbra is a mindenkori erőviszonyoktól függött, a választott nemesek rendszerének pedig nem volt elegendő kifutási ideje. Ez utóbbit II. Ulászló 1492-ben megszüntette és visszaállította az 1486 előtti helyzetet. Elképzelhető, hogy ezt a bárók kifejezett kérésére tette, de az 1492-es rendelet érvelése is figyelemre méltó. A törvénycikk szerkesztője a visszavonás okát azzal magyarázza – és a nemesség anyagi helyzetét és körülményeit ismerve, ésszerűen –, hogy „mikor ezeket a választott esküdteket valamely végrehajtás teljesítése végett kivítették, emiatt legtöbbnyire sok fáradsággal és kiadással voltak terhelve...”.

Ausztria kormányzása

A meghódított területeken Mátyás a rendi intézményeket és az eredeti igazgatási rendszert is meghagyta. Formailag ezeket tiszteletben is tartotta, de a kormányzathoz a magyar kancellária, a pénzügyekbe pedig a kincstartó rendszeresen beavatkozott. Sziléziában például a magyar király megerősítette a régi rendi intézményeket (tartományi gyűlés, bíróság), de arra vigyázott, hogy az újonnan megszervezett főkapitányi tisztségre magyart – Szapolyai Istvánt – nevezzen ki 1474-ben. Igaz ugyan, hogy egyesítette a tartományt, összevonva Alsó- és Felső-Sziléziát, amivel további segítséget adott a rendeknek a tartományi egység megteremtéséhez, de a magyar kormánysszervek, a kancellária és a kincstartó beleszóllhatott a sziléziai rendek életébe, és végső soron a pénzügyekben a magyar kincstartó mondta ki a döntő szót.

A morva rendek 1470 és 1490 között továbbra is megtarthatták hagyományos helyzetüket. Intézményeik nem szenvedtek csorbát, sőt bizonyos fokig megerősödik tartományi autonómiájuk is. 1477-ben engedélyt kapnak Mátyástól, hogy önálló politikai egységként szomszédaikkal békét köthessenek, ha azt szükségesnek tartják. Erre az időre tehető, hogy a rendi bíróságokon a latin helyett a cseh nyelvet kezdték használni. A magyar király természetesen beleszólt Morvaország kormányzásába, de ennek ellenére a tartomány bizonyos önállóságot élvezett.

al szem-
munitá-
tère. Itt
enyessé-

nogatta
negyére
ai közül

ellenére
ábra is
k pedig
üntette
ifejezett
incikk
elyzetét
üdteket
fáradt-

zgatási
mány-
zeresen
i rendi
jonnan
zen ki
lsó- és
egység
cstartó
agyar

ányos
egerő-
, hogy
séges-
a cseh
ország
ezett.

A legérdekesebb azonban Mátyás ausztriai kormányzása.

Ausztriában továbbra is tartották a tartománygyűléseket, a legfelső bírói fórum az osztrák hercegi tanács maradt. Vezetője, Christoph von Lichtenstein mellett a tanács tagjai osztrákok voltak. Igaz, az ítélezést Mátyás néha magyarokra bízta. A pénzügyek vezetése szintén osztrák rendszerben és helyi személyzettel intéződött. Ruprecht Ennser azonban valójában Nagylucsei Orbán kincstartótól függött. A magyar pénzügyi szakember egyúttal a bécsi püspökséget is megkapta királyától.

Jól látszik tehát a mátyási szisztéma: a tényleges hatalmat a magyar hivatalok gyakorolják; így lett Ausztria főkapitánya Szapolyai István, akinek távollétében sem osztrákok, hanem „idegenek” – Ernuszt János pécsi püspök vagy Mikulaš Kropač cseh kapitány – kormányozzák a tartományt, ezért nevezte ki Mátyás a Burg élére Snapek Zsigmondot, aki ugyan osztrák származású volt, de már Ausztria elfoglalása előtt a magyar kincstár alkalmazásában állt, ezért kapta meg Kanizsai László Bécsújhely városkapitányi címét. Az adószedés fontos feladatát is emberei felügyelték: Snapek és a bécsújhelyi várnagy, Tarcai János.

Mátyás hatalmi rendszerében a királyi akarat szinte korlátok nélkül érvényesülhetett. Mégsem beszélhetünk centralizációról vagy centralizációs kísérletről. A magyar uralkodó nem tett mást, mint tökéletesen kihasználta a kormányzati intézményekben rejlő lehetőségeket.

MÁTYÁS BEVÉTELEI

A Milánóba küldött magyarországi követ, Francesco Fontana 1476. május 10-én Páviában átadta Mátyás megbízólevelét. Az ünnepélyes ceremónia után az itáliai származású orvos elmondta, hogy ura, a magyar király mekkora jövedelmekkel rendelkezik. Az utókor szerencséjére egy igen szorgalmas milánói kancelláriai alkalmazott, Cicco Simonetto lejegyezte Fontana beszámolóját. Eszerint Mátyás bevételei a következők voltak: „Először a falusiak házai után egy dukátot behajtva évente 250000 dukát rendes jövedelme van, nem számítva a taxát, amely rendkívüli és amelyet évenként hol egyszer, hol kétszer és háromszor vesz meg háborúk szerint, s amely taxát annyiszor kell megszorozni, ahányszor kivetik, tehát a rendes bevétel 250000 dukát. Továbbá a sókamarákból 80000 dukát, továbbá az arany- és ezüstbányákból 60000 dukát, továbbá a vám amit az országból kivitt áruk, mint amilyen a ló, ökör és bőr után fizetnek 50000 dukát...”

Fontana adatai szerint Mátyás évi jövedelme 440 000 dukát volt, ami ugyanannyi aranyforintnak felel meg. Bevételei két fő forrásból származtak: az adókból és a monopóliumokból. A régi és az új elnevezésű kamara haszna adó Mátyás korában öt jobbágyporta után egy aranyforint volt. (1468 óta száz új ezüstdénár ért egy aranyforintot. Az új pénz verésére azért volt szükség, mert a reformok előtt Mátyás is előszeretettel nyúlt az egyik jól bevált jövedelemszerző módszerhez: a pénzrontáshoz. Az aranyforintot viszont Magyarországon sem Mátyás, sem más királyunk nem rontotta a középkor folyamán!) Ez, valamint a rendkívüli adók jelentették a királyi kincstár bevételeinek döntő többségét. A rendkívüli adókat szintén a jobbágyoktól szedték, hiszen a nemesség és az egyháziak a középkorban adómentességet élveztek. Ugyancsak mentesültek a fizetés alól a nagyon szegények, a földesúri szolgálatban lévők, akik uruk házában éltek, valamint a béresek és a cselédek. Mátyás ugyan kísérletet tett az egytelkes és az egyházi nemesek megadóztatására, de akarata a birtokos nemesség ellenállásán megbukott.

A regálék: a sóbányák, a bánya- és pénzverőkamarak, a harmincad szintén jelentős összeghez juttatták Mátyást, de elmaradnak a királyi felségjogon beszedett adók összegétől.

Fontana beszámolóját olvasva szembetűnő néhány bevételi tételnek a hiánya, amikről vagy a magyar követ nem tett említést, vagy Simonetto mester nem tartotta érdemesnek lejegyzésüket. Ezek a kiváltságos népek – az erdélyi szászok

adója, az erdélyi románok ötvenede és a székelyek „ökörsütése”, amit azonban csak a király koronázása, házasságkötése és első fia születése alkalmából kellett fizetni –, a városok, a zsidók adói, valamint a koronajavak bevételei. Módosítva Fontana feljegyzését, Mátyás bevételei a következők voltak:

BEVÉTEL	FORINT
Kincstári adó és segély (egyszeri kivetés esetén)	250 000
Szászok adója	25 000
Szabad királyi városok adója	22 000
Zsidók adója	4 000
Ötvened adó (erdélyi románok)	2 000
Sójövedelem haszna	80 000
Pénzverő- és bányakamarák	60 000
Koronavám	50 000
Összesen	493 000

(Kétszeri adókivetés esetén az adó 500 000 forint volt, az évi jövedelem pedig 743 000 aranyforintra rúgott.)

A táblázatban szereplő összegek csak becslések, hiszen számadáskönyvek hiányában pontos adatok nincsenek. Hallgatnak a források a telekkatonaság megváltása fejében fizetett hadiadó összegéről. A megyékben megtartott nádori közgyűlések elhagyásáért is bevételhez jutott a kincstár. Ez egy kis magyarázatra szorul. A nádor feladatai közé tartozott, hogy vidékre kiszállva, egy vagy több vármegye nemeseivel tartott közgyűlésen a legkülönbözőbb ügyekben ítéltessen. A nádor és kíséretének eltartása viszont a megyét sújtotta, és hogy ez nem kis teher lehetett, mi sem bizonyítja jobban, mint a megyék reagálása a király javaslatára. Mátyás ugyanis kijelentette: kész lemondani a gyűlések megtartásáról, ha ennek fejében külön adót kap. A magyar nemességről soha nem lehetett elmondani, hogy örömmel fizetett volna bármiért is, de az uralkodó ötletét több megye azonnal elfogadta. A fenti két bevételi forrás nagyságát rendszertelen kivetésük miatt éppen úgy nem lehet megbecsülni, mint az egyháziak adóztatására időnként tett kísérletekből beszédett összeget. A jubileumi búcsúpénzekből és az egyházi vacantiából származó jövedelmek szintén hiányoznak Fontana feljegyzéséből. Ez utóbbi azt jelentette, hogy a betöltetlen egyházi javak (érsekségek, püspökségek) bevételeit az új egyházi vezető kinevezéséig a király használhatta fel, ezért vált rendszeressé az országban, hogy püspökségek évekig püspök nélkül maradtak.

Jelentős összegeket könyvelhetett el a kincstár a külföldről kapott segélyekből is. A pápaság és Velence 250 000–250 000 forintot küldött Magyarországra. Igaz, nem rendszeresen és egyenlő elosztásban, de ez az 500 000 forint mégiscsak a királyi bevételeket növelte 1459 és 1476 között.

Számottevő jövedelmi forrást jelenthetett a meghódított tartományokból – Morvaország, Szilézia, Lausitz, Alsó-Ausztria – beszedett adó, ami évi átlagban közel 100000 forintra rúghatott. Igaz, ezeken a területeken Mátyás csak az 1470-es évek közepétől adóztathatott intenzíven, nem beszélve arról a ki nem mutatható haszonról, amit a sarcolások, a hadiszállítási kötelezettségek hoztak a kincstárnak, hiszen ezek mind Mátyás bevételeit növelték.

A királyi kincstár bevételei tehát 500000 és 750000 forint között lehettek, de ezt az összeget a rendszertelenül befutó rendkívüli jövedelmek egy-egy évben talán 900000 forintra is emelhatték. Nem véletlen tehát, hogy a Magyarországon járt bajor származású Hans Seybolt lelkendezve beszélt Mátyás gazdagságáról, a királyi kincseskamráról: „...Hosszúsága száz, szélessége huszonöt láb, boltíves mennyezete nyolc magas oszlopon nyugszik. Művészi aranyterítők, egyéb drágaságokkal együtt voltak ott láthatók. Nyolc pohárszék is állt ott gazdagon megrakva pompás edényekkel és üvegtárgyakkal. Közülük csak egyet akarok bemutatni. Azt választom, amelyik az egyik oszlop köré négyszögben volt építve. Mindegyik oldalát hosszában harmincegy csigadisz ékesítette, négyszer tizenegy, összesen tehát negyvennégy polca volt, mindegyik drágaságokkal dúsan megrakva. Előtte hat színezüst, fél ember magasságú kenyérdagasztó állt, mindegyik száz márkánál többet ért. Mellettük egy finom mívű serlegen sok képben ábrázolt egyiptomi kivonulást bámultam meg. Értéke ötszáz marka lehetett. Ott állt még két akkora ezüst egyszarvú is, mint egy középmagas paripa...”

Soknak vagy kevésnek számított Mátyás jövedelme Európa többi uralkodójához mérve? Összehasonlításként érdemes néhány ország évi bevételeinek összegét felsorolni: Franciaországban VII. Károly halálakor, 1461-ben 1800000 livre, míg XI. Lajos elhunytakor (1483) 4700000-4900000 livre. A velencei köztársaság 1464. évi jövedelme 1020800 dukát volt, az Oszmán Birodalomé 1475-ben 1800000 dukát. (A dukát hozzávetőlegesen annyit ért, mint az aranyforint.)

Mátyás jövedelme azonban nemcsak a nemzetközi összehasonlítást nem állta ki, hanem a magyarországi kiadásokra is csak szűkösen lehetett elég. Ha csak arra gondolunk, hogy egy zsoldos lovas katona havi bére 3, egy gyalogosé 2 forint volt, akkor a 10 000 lovasból és 5000 gyalogosból álló „fekete sereg” évi zsoldja 480 000 forintot tett ki. És ekkor még nincs kifizetve az udvar, nem kapták meg pénzüket a diplomataik, és még egy dénárt sem fordítottak a kultúrára.

A MÁTYÁS-KORI TÁRSADALOM

A nemesség

Werbőczy István az ország szokásjogát összegyűjtő munkájában, a *Hármaskönyv*-ben a nemességről a következőképpen ír: „Nemeseknek neve alatt pedig érteni kell e helyen általában az összes főpapokat, a zászlósurakat, a többi országnagyokat és ezen mi országunk más vitézlő rendeit, kik (mint föntebb említett) a szabadságnak egy és ugyanazon kiváltságával vannak felruházva.” Az „egy és ugyanazon” nemesség elve azonban csak jogi értelemben jelentett egységet. Óriási gazdasági, politikai és életmódbeli különbség volt például az egyetlen parasztnemes, a tehető földbirtokos és a több tucatnyi jobbágyságot birtokló mánás között.

Az arisztokrácia

Az arisztokrácia társadalomban elfoglalt kiváltságos helyzete a származáson túl, a nagybirtokon alapult. A birtok = hatalom képletét Magyarországon, mivel nem tudni, hogy egy-egy faluban mennyi volt a termelésben részt vevő jobbágyok száma, a vár = hatalom képlettel lehet meghatározni. A Mátyás-korban a várak fele – mintegy 150–160 – fölött a mánások rendelkeztek, a hozzájuk tartozó falvak, mezővárosok behálózták az országot. Corvin János herceg 1490-ben 30 vár, 17 kastély, 49 mezőváros és 1000 falu birtokosaként az ország legvagyonosabb emberének számított. A Garai család nádori ágából származó főúr, Garai Jób örökölt földjein 1478-ban 2516 jobbágycsalád gazdája volt, közel 10000 ember élt azokon a birtokain, amelyek már a 14. század végén is a család kezén voltak. (Garai ennél jóval több birtokkal rendelkezett.)

Az arisztokrácia tagjait az ország „igazi bárói” (veri barones) névvel említik az oklevelek. Ez nem számított örökletes címnek; a kifejezés az uralkodó által országos méltóságra emelt nemesekre utal. Mátyás korában azokat számították közéjük, akik a királyi tanács ülésén hivatalból jelentek meg. A nádor, az országbíró, a tárnokmester, az erdélyi vajda, a székelyispán (1468-ban egyesítették az erdélyi vajdáéval), a szlavón és a macsói bánok, 1460-ig a főkincstartó, a pozsonyi és temesi ispánok – az elsőnek említett az 1480-as évek végén kikerül a bárók közül –, valamint az udvari méltóságok.

Mátyás reális törekvése volt, hogy a legnagyobb birtokosokat ültesse az országos méltóságokba – vagy ha nem, akkor a szerényebb vagyonú nemest

STEPHANVS HEC MERITO
DEFERT VERBEWCIVS ARMA

19. Werbőczy István címere

birtokadományokkal támogatta –, hiszen érdekében állt, könnyítette a kormányzást, ha tekintélyes bárók intézik az ország ügyeit. (Nem is találni közöttük egyet sem, akinek ősei között ne lett volna bárói rangú.) Ezek leszármazottjait gyakran bárófiaknak is nevezték (a magyar megfelelője: úrfiak), és lassan, megkülönböztetve őket az „igazi báróktól”, természetes (barones naturales) vagy név szerinti báróknak (barones solo nomine) hívták őket. Az 1459. évi törvény 39. cikkelye utal arra, hogy ez a réteg a többi nemeshez képest magasabb státusban van. Az arisztokrácia jogi különválása 1498-ban válik véglegessé. A budai országgyűlésen meghatározták, kik azok, akik „a zászlós egyházi férfiakkal együtt hadakozni vagy katonáskodni kötelesek”. Az itt felsorolt, bandériumtartásra kötelezett családok adták a bárói rendet.

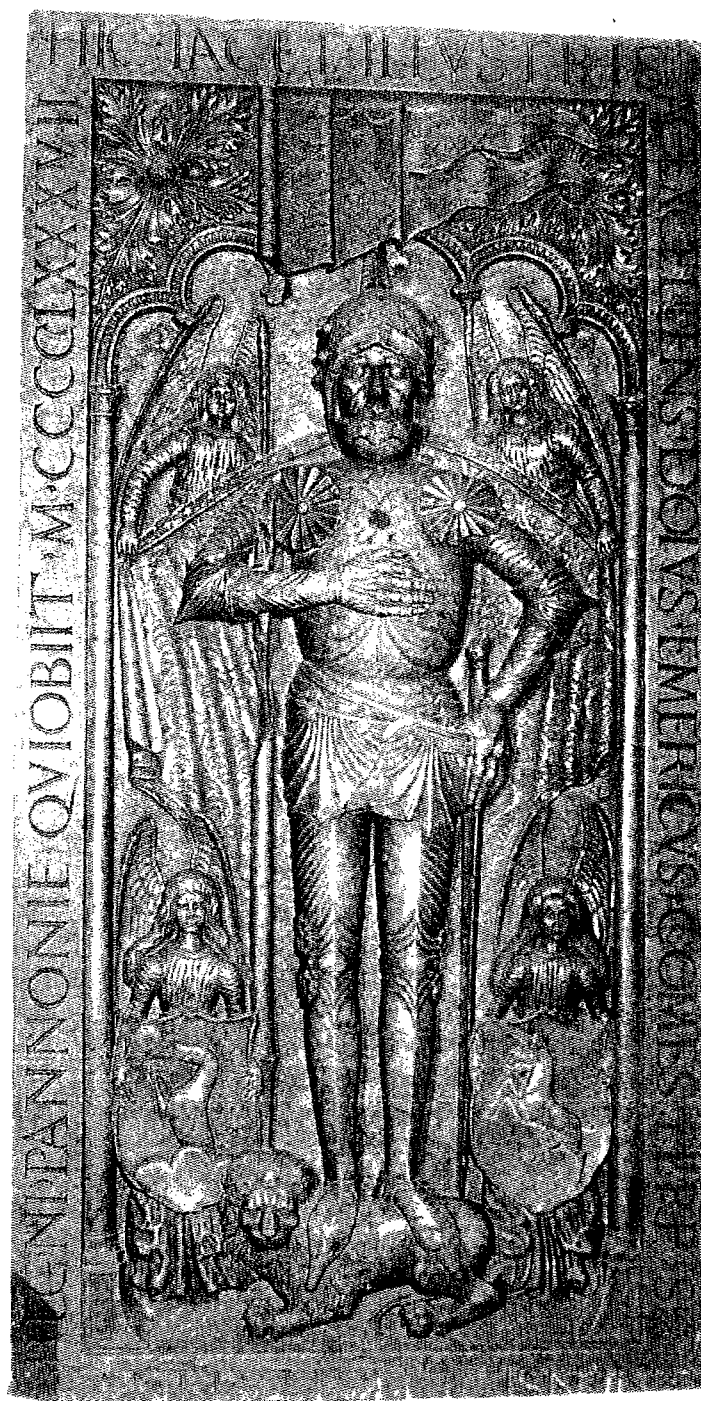
Mátyás uralma alatt tehát az arisztokrácia – ahová csak királyi kegyből

lehetett bekerülni – nyitott volt, a bárók és a birtokos nemesség között még nem húzódott olyan erős jogi válaszfal, mint a Jagelló-korban. Hiszen a „bárófiak” többsége arisztokratának számított, de volt közöttük egy olyan csoport, amely az átmenetet alkotta, ezt a kisebbséget sorolták hol az arisztokrácia, hol a nemesség közé. Az elkülönülés gyökerei azonban már 1458 és 1490 között kimutathatóak. A már említett 1459-es törvény, valamint egy igen jelentős külsőség, a vörös pecsét használatának a joga – amit Mátyás csak néhány családnak engedélyezett, de a Jagelló-korban ez lett az arisztokrácia egyik fontos kiváltsága – jól mutatja ezt a tendenciát.

Az azonban bizonyos, hogy az arisztokráciába bekerült nemesek közül csak azok tudtak gyökeret verni, akik országos méltóságuk mellett nagybirtokosok voltak. A Mátyás-korban hetvenkilencen viselték a bárói méltóságot, de közülük negyvenhárman – vagy maguk, vagy egyik ősük – már a király trónra lépése előtt is országos tisztségviselőként működtek. Természetesen az uralkodó – hasonlóan Zsigmondhoz – a bárói posztok mintegy felét új emberekkel töltötte be, és ezek egy részéből – a jelentős birtokadományok következtében – Magyarország legtekintélyesebb urai lettek. Ilyenek voltak például a király rokonai

20. Szapolyai István sírköve

21. Szapolyai Imre sírköve

(Gerébek és Pongrácok), az erdélyi nemesi családból származó Ongor János, a Szapolyaiak, valamint a Kinizsi és Ernuszt családok. Az „új arisztokrácia” azonban semmiben sem gyengítette a régi bárói családok erejét, hiszen a Mátyás-korban kihalt ősi familiák (Szécsényi, Maróti, Töttös) birtokaiból mindkét csoport egyaránt részesült.

A mágnások, mivel a váruradalmak közel felét birtokolták, kivételes hatalomra tettek szert az országban, amit még az is növelt, hogy familiárisaikon keresztül más területek felett is gyakorolhatták ellenőrző szerepüket, így akár a királyi hatalom korlátozására is képesek voltak. Ez azonban döntő többségüknek nem volt érdeke, hiszen – elsősorban anyagi téren – rá voltak szorulva Mátyásra, mivel birtokaik bevétele pár ezer forint tiszta jövedelemnél csak kivételes esetekben lehetett több.

Ugyanis minél nagyobb volt egy nagybirtok, annál kevesebb pénz jutott tulajdonosa kezébe. Egyrészt, mert az országban szétszórta fekvő földek védelme és adminisztrációja a jövedelmeket felemésztette, másrészt az arisztokrácia életformája, az udvartartás növekvő költségei, a luxusigények növekedése (ami nemcsak rájuk, hanem a nemességre és a jobbágyságra is jellemző volt, habár náluk inkább a „kényelmesebb élet iránti vágy” kifejezés jobban fedi a valóságot) egyre csak apasztották az évi bevételeket.

Például az esztergomi érsekség gazdasági mérlege szerint Estei Hippolit 1488-ban 112 helységnek: 14 mezővárosnak és 98 falunak volt az ura. A nagy területen szétszórva (Pozsony, Gömör, Esztergom és Trencsén megyékben) lévő birtok pénzügyi mérlege:

	1489	1490
Bevétel	22 275,05 forint	15 005,91 forint
Kiadás	22 568,93 forint	15 566,24 forint
Hiány	293,88 forint	560,33 forint

Az érsek tehát többet költött, mint amennyit bevételei lehetővé tettek. A hiányt a nagybirtokon belül csak két módon lehetett pótolni: adósnak maradni a familiárisokkal szemben, vagy kölcsönt kérni. Volt azonban még egy lehetőség – elsősorban a világi arisztokráciának – az anyagi nehézségek azonnali megszüntetésére. Az állami szolgálat. (Az arisztokrácia akkor még nagyon kevésbé kapcsolódott be a mezőgazdasági áruforgalomba.) A nagybirtokos az állami jövedelmek kezelésével jelentős jogos (és jogtalan) bevételekhez juthatott, nem beszélve arról, hogy mivel ezek adminisztrációját saját embereivel végeztette, állami alkalmazottként, valójában az ország pénzén fizette familiárisait. Egy esetleges hivatalvesztés viszont azzal is járhatott, hogy a legtekintélyesebb familiárisok – kevesellve ellátásukat – elhagyták urukat, jelentősen csökkentve a mágnás befolyását, hiszen a birtok mellett a familiárisok száma és vagyoni ereje jelentette a földesúr

hatalmi bázisát. Ezért bizonyulhatott a kormányzati tisztségekből való felmentés jó fegyvernek Mátyás kezében az arisztokrácia hatalmi törekvéseivel szemben. Nem beszélve arról, hogy egy-egy kivételtől eltekintve a nagybirtok nem alkotott zárt egységet, a helységek szórtsága viszont nem tette lehetővé ország-résnyi területek esetleges leszakítását. Az arisztokráciával szemben a király elsősorban a nemességre tudott támaszkodni.

A nemesség

A mintegy 18000 egytelkes és 7000 birtokos nemes ugyan jogilag egységes megítélés alá esett, de nemes és nemes között óriási különbségek lehettek. Döntő többségük ugyanis maga művelte földjét, életmódjuk szinte semmiben sem különbözött a jobbágyokétól, sőt ez utóbbiak vagyoni helyzete sok esetben kedvezőbb lehetett, mint a „parasztnemeseké”. Ez a körülmény a társadalmi mobilitást is elősegítette, hiszen a Mátyás-korban még szokás volt, hogy a nemes leány jobbágy származású férjét és fiaikat a nemességhez sorolták. A király időnként – a jobbágyok adójának a felével – meg is adóztatta őket, ami jól mutatja: a nemesi társadalom legalján voltak. A parasztságtól eltérően az egytelkeseknek lehetőségük volt a politikába való beleszólásra, igaz, nem országos ügyekben hallathatták hangjukat, hanem csak a megye adott teret politikai ambíciójuknak, ha egyáltalán volt nekik ilyen. A középbirtokos nemességet már jobban érdekelte a politika, ami bizonyos szaktudást is feltételezett. A birtokos nemesség egy része járatos volt a magyar szokásjogban, ismereteit királyi hivatalnokként vagy a megye keretein belül kamatoztathatta. Ebből a legképzettebb rétegből kerültek ki az országgyűlések hangadói is, akiknek döntő szerepe lehetett abban, hogy Mátyás törvényei inkább nemesség-, mint arisztokráciapártiak. Ez annál is érdekesebb, hiszen a középbirtokos nemesség jelentős része, amellettt hogy uradalmát maga igazgatta, nagyúri szolgálatba lépett, és mint várnagy, provizor stb. vezette a nagybirtok gazdasági és politikai életét. A főúri szolgálat viszont bizonyos kötelezettségekkel járt. Politikai kérdésekben nyilvánvalóan a mágnás szava döntött, akinek – a megye ispánaként vagy legnagyobb birtokosaként – döntő szerepe lehetett az országgyűlési követek kiválasztásánál vagy programjuk kialakításában. Instrukcióit nyilvánvalóan – már csak a jövőre való tekintettel is – mindegyik követ tanácsosnak tartotta megszívlelni.

A nemességpárti törvények és az arisztokrácia fent vázolt politikai befolyása közti ellentmondás feloldását újból a nagybirtok elhelyezkedésének vizsgálata oldhatja meg. Azokban a megyékben, ahol a nagybirtok döntő többségű, ott a báró minden további vita nélkül kijelölheti a követeket, de ahol a nemesi birtok dominál, ott a megye közönsége választhatja meg küldötteit. Az ilyen megyékben a főispán nem is mindig tudta saját emberét helyettesének kinevezni – habár azt a jogot, hogy az alispán csak a megyebeli nemességből kerüljön ki, 1486-ban

törvénybe iktatták –, kénytelen volt azt elfogadni alispánként, akit a megye javasolt. Feltehetően az így kinevezett nemes nemcsak ura, hanem társai érdekeit is képviselte.

A nemesség már csak azért is a királyi hatalom szövetségének számított, mert tagjai jelentős társadalmi emelkedést csak a királyi szolgálattól remélhettek, vagy az egyháztól, ha valamelyikük a papi pályát választotta.

Az egyházi rend

Az egyháznak sokkal nagyobb szerepe volt a politikai életben, mint azt birtokainak viszonylag alacsony száma – 1458-ban 360 várból 37 van csak egyházi személy kezén – indokolná. Az egyház esetében nem érvényesül a vár = hatalom elve, és nem is a néhány jelentős püspöki város gazdasági ereje segítette a politika legmagasabb fórumaira, hanem egy több évszázados kiváltság, a tized. Az ország mezőgazdasági termelésének egytizede ugyanis az egyházi rend tagjait illette meg. Érthető hát, hogy míg a világi földesúr birtoka állandó növelésével próbál magasabb bevételekhez jutni, addig az egyházi nagybirtokosnak valójában teljesen közömbös, hogy növekszik-e a püspöki (érseki) birtokállomány. Nem Mátyás-kori példa, de jól bizonyítja ezt a sajátos helyzetet az egri püspökségi jövedelmek alakulása a Jagelló-kor elején:

	1493	%	1495	%
Egyházi jövedelem (tized)	18 256 Ft	87,6	19 621 Ft	66,6
Földesúri jövedelem	1 359 Ft	6,5	6 022 Ft	20,5
Egyéb jövedelem	1 225 Ft	5,9	3 803 Ft	12,9
Összesen:	20 840 Ft	100,0	29 446 Ft	100,0

A táblázat önmagáért beszél. Bakócz Tamás egri püspök a tizedpénzek nélkül, pusztán mint birtokos, bizony azonnal lemondhatott volna politikai terveiről.

A bevételek aránytalansága természetes, hiszen a püspökség földesúri jogon csak 42 helységből szedett adót, míg a tizedet több mint 3000 helységből, mintegy 40000 jobbágyporta után fizettek Bakócz embereinek. Nem volt tehát túlzás Vincenzo Guidotto velencei követ jelentése, aki – igaz, Mohács előestéjén, 1525-ben – a magyarországi püspökségek jövedelmét (a horvátországiak nélkül) 210000 forintra becsülte.

Az országos ügyekbe csak a főpapságnak volt beleszólása, ők vettek részt a királyi tanács ülésein. A prelátusokhoz a Mátyás-korban a már említett 16 érseken és püspökön kívül néhány prépost tartozott. 1458-ban 11 főpapi szék volt betöltve. Nyolc főpap végzett egyetemet, közöttük öt kánonjogi doktor is volt:

22. Zárókő Mátvás címerével

Szécsi Dénes bíboros, esztergomi érsek, Várdai István kalocsai érsek, Bárius Miklós pécsi, Salánki Ágoston győri és Vetési Albert nyitrai püspökök. A magyar püspöki kar felkészültségének magas színvonalát jellemzi az a tény is, hogy még a felső stúdiumokat nem végzettek között is találni olyan jeles egyéniséget, mint Vitéz János váradi püspököt, a magyarországi humanizmus legfontosabb alakját. A főpapok a lengyel származású erdélyi püspök, Labyszini Máté kivételével mind magyar nemesek voltak, négyen közülük az arisztokráciához tartoztak.

Szécsi Dénes esztergomi érsek – aki részt vett az interregnum idején a Hu-

nya
145
ana
me
gya
fere
/
pre
liga
terf
kat
kén
zsir
főp
mű
(ele
- ig
S
ugy
vez
Ján
a lé
len
/
egy
töb
szo
a k
püs
szá
elő
sor
/
dul
ho
kif
ért
kat
eg
erc
Aa
csá

nyadi-ellenes ligában – édesanyja révén Garai nádor unokatestvére volt, az 1450-es években a pápa utasításának eleget téve nagy segítséget nyújtott a belső anarchia felszámolásában. Politikai szerepe ellenére – gondoljunk csak Mátyás megválasztásának körülményeire – elsősorban főpap volt, akinek fontos a magyar egyháztartomány hitélete is. Zsinatot tartott, támogatta az obszerváns ferenceseket.

A Szécsi által erős kézzel irányított püspöki kar – annak ellenére, hogy a prelátsók Labyszini Máté kivételével nem támogatták 1459-ben a Garai–Újlaki-liga Mátyás megbuktatását célzó kísérletét – a királyi hatalom kiépülésével egyre terhesebbé vált Mátyás számára, noha szüksége volt a püspökökre. Nemcsak katonai és anyagi erejükre támaszkodott, legtöbbjüket hivatalnokként és követként foglalkoztatta. Kinevezésük nem ütközött akadályba, hiszen a konstanzi zsinat (1417) óta a magyar királyok főkegyúri joguknál fogva „prezentálták” a főpapjelöltet a pápának, aki aztán kinevezte a püspököt. Formailag a rendszer így működött, valójában a jelölt a királyi akarat kinyilvánítása után már „választott” (electus) püspökként élvezhette egyházmegyéje vagyonát. A pápai megerősítés – igaz, néha hosszú viták után – végül is mindig megérkezett.

Szécsit Mátyás csak a koronázás után szorította ki a hatalomból. Amikor ugyanis a király egyesítette a nagyobb és a titkos kancelláriákat, az új hivatal vezetője nem az esztergomi érsek lett, hanem Várdai István kalocsai érsek és Vitéz János váradi püspök. A bíboros-érsek hiába fordult a Szentatyához, hogy ezzel a lépéssel csorbítják az esztergomi egyházmegye jogait, Mátyás nem vette figyelembe a pápa kérését.

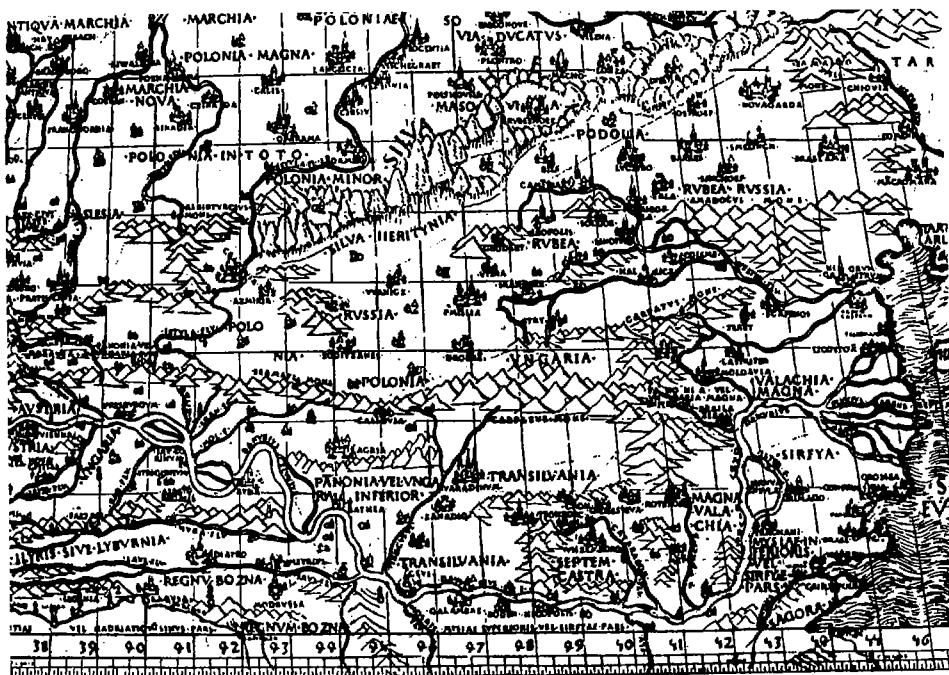
1458 és 1471 között 15 új püspök kinevezésére vannak adatok. Nyolcan jártak egyetemre – köztük találjuk Csezmicei Jánost, alias Janus Pannoniust is –, döntő többségük Itáliában tanult. Most már négy külföldi származású egyházi vezető szolgált Mátyásnak: a cattarói Machinensis Miklós modrusi, Fiumei Márk tinnini, a két sziléziai: Beckensloer János váradi, majd egri és Stoltz Miklós váradi püspökök. Változás még az 1458-as helyzethez képest az is, hogy a négy bárónak számító főpap közül csak egy, Bátori Miklós szerémi püspök származik Mátyás előtti „rég”i bárói családból, a többiek már a királyi kegy emelte az arisztokrácia sorába.

A Vitéz János-féle összeesküvés – amikor is a magyar egyház feje szembefordult Mátyással – után kinevezett 20 egyháznagynak a feléről kimutatható ugyan, hogy egyetemre járt, de valamiféle fokozatot csak öten szereztek közülük, talán kifejezetten nem is a „diplomáért”, hanem egy korszerű műveltség megszerzéséért tanultak. Mátyás továbbra is előszeretettel adományozta a magyar stallumokat külföldieknek. Az esztergomi érseki széket 1474 tavaszán Beckensloer János egri püspöknek adja, akinek kinevezését IV. Sixtus pápa egy év múlva meg is erősíti. A Mátyás egyik nagy tévedésének számító főpap azzal az ürüggyel, hogy Aachenbe készül zarándokolni, 1476-ban meg sem állt Bécsig, ahol III. Frigyes császár szolgálatába szegődött. A szökést talán még meg lehetett volna bocsátani

neki, de Beckensloer a biztonság kedvéért jelentős pénzösszeget és az esztergomi könyvtár több remekművű kódexét is magával vitte.

Mátyásnak nem volt szerencséje az esztergomi érsekekkel. Szécsi és Vitéz politikai kontrollt jelentettek számára, a sziléziai kegyenc pedig az első adandó alkalommal visszaélt bizalmával. A király most már óvatosabb lett. Az 1476. évi szökés óta betöltetlen érseki rangot csak 1480-ban adja Aragóniai János bíborosnak, Beatrix testvérének. A fiatal ember ugyan még csak éppen hogy betöltötte a tizenhetedik esztendejét, de már jelentős egyházi karrier volt mögötte. 1477-ben bíboros, két évvel később pedig a Szentatya teljhatalmú követként küldi Magyarországra és a szomszédos államokba, hogy az uralkodókat a török elleni harcra buzdítsa. Hiába volt azonban a királyi „prezentálás”, a pápai megerősítésnek volt egy óriási akadály. Beckensloer még élt, és nem mondott le egykori méltóságáról. Hosszú huzavona után Mátyás akarata bizonyult az erősebbnek. Tudta: kérésének IV. Sixtus előbb vagy utóbb eleget fog tenni, ha a mérleg másik serpenyőjére – kedvenc érveként – a török elleni háború megszüntetését helyezi. 1481 nyarán így írt erről a pápának: „Szentséged tehát nagy jót fog cselekedni, amikor kijelenti, hogy megfosztja érseki jogaitól, a szökevény végképp kénytelen lesz lemondani arról, hogy érsekségét még megszerezheti. Ha viszont ez a reménye meghiúsult, akkor ármánykodásaival felhagy majd, és mással kezd törődni. Én pedig, akit most nagyon akadályoz a hit védelmében mindez a zavar és kavarodás, körültekintőbben tudok majd hitünk dolgaival is törődni. Amennyiben szentséged az előzőeket nem veszi tudomásul, nem intézkedik, és nem akarja javamat, akkor kénytelen leszek felhagyni egyéb katonai terveimmel, amelyek mind a kereszténység üdvét és javát szolgálják, s teljes erőmmel küzdeni azért, hogy a veszélyt megszüntessem. ...”

A két évig tartó alkudozás eredményeként Aragóniai János lett az esztergomi érsekség adminisztrátora, de korai halálával 1485-től az érseki szék újból megürült. Mátyás a már „jól bevált” módszert követte: az új egyháznagy legyen rokon, legyen külföldi és legyen fiatal. Nem kellett sokáig keresgélnie. Felesége már az Aragóniai János halála – 1485. október 17. – utáni napokban testvéröccse helyett unokaöccsét javasolta az érseki székbe. Az utókor számára bizonyára érthetetlen merészséggel a jelölt az 1479-ben született – tehát még csak hatéves – Estei Hippolit volt. Beatrix nővérének, Aragóniai Eleonórának és a ferrarai herceg, Estei Herkulesnek a gyermeke kétséget kizáróan mindhárom kritériumnak megfelelt, de várható volt, hogy Róma részéről még a szokottnál is nagyobb lesz az ellenállás. Ennek elsősorban egyházzogi oka volt. Azoknak a főpapoknak a javadalmát, akik – mint Aragóniai János is – Rómában haltak meg, a pápának jogában állt eladományozni, figyelmen kívül hagyva az adott ország uralkodójának vagy egyházának akaratát. VIII. Ince pápa jelöltje pedig nem a „kis prímás” volt, hanem a milánói udvar által is támogatott Sforza Ascanio bíboros. A Rómában tartózkodó két magyarországi diplomatának, Veronai Gábor egri és ifjabb Vitéz János szerémi püspöknek végül is sikerült a pápai beleegyezést

23. Magyarország 15. század közepén készített Európa-térképen

megszereznie. 1487. május 27-től Estei Hippolit lett Magyarország első egyházi embere.

Új mozzanata Mátyás főpapkinevezési politikájának, hogy két esetben a király pápai követeket jutalmazott magyarországi javadalmakkal. Veronai Gáborból egri, míg Baldassare de Pisciből szerémi püspök lett. A hét külföldi származású főpap mellett négy bárói és három nemesi eredetű püspök tartozott ekkor Mátyás főpapjai közé. A püspöki karba ekkor polgár és mezővárosi jobbágypolgár származásúak is bekerültek, szám szerint öten. Ekkor indult el Bakócz Tamás karrierje is, akit Mátyás királyi titkárból győri püspökké nevezett ki.

A tények azt mutatják, hogy Mátyás olyan főpapokat nevezett ki uralkodásának ebben a szakaszában, akiknek nincsen hazai bázisuk, vagy az általa felemelt „homo novus” családokból származtak. Azokat az egyháznagyokat pedig, akik szembeszegültek vele, egyszerűen börtönbe záratta. Nem is akárhány: Vitéz János esztergomi és Várdai Péter kalocsai érsekeket, valamint Thúz Osvát zágrábi püspököt. Ez már csak azért is érdekes, mert Mátyás Szilágyi Mihályon kívül csak egy bárót, Bánffy Miklóst fogatott le. Úgy tűnik, a király a papságtól nem tartott annyira, mint az arisztokráciától.

A magyar király azzal, hogy az egyházat inkább gazdaságilag akarta kihasználni – katonák, pénz stb. – és politikai szerepét igyekezett a minimálisra csökkenteni.

ni, csak azt érte el, hogy a püspöki kar többsége ellenezte Mátyás tervét, Corvin János trónöröklését.

Az egyházi rend derékhadát a középréteg jelentette – a káptalanok tagjai, a kanonokok és a gazdagabb városok egyházainak plébánosai. Egy részük nemesi származású volt, de találni köztük városi, mezővárosi polgárokat (ez utóbbiak valójában jobbágyok) és jobbágyokat is. A birtokos nemesség azért küldte fiait egyházi pályára, mert egyrészt így nem osztdott tovább a legtöbbször amúgy sem jelentős földvagyon, másrészt mivel a papi és a hivatalnoki pálya szoros kapcsolatban volt egymással, joggal remélhették, hogy a család egyházi tagjának segítségével a következő generáció már kedvezőbb társadalmi helyzetbe kerülhet. Érvényes ez a polgárookra és a jobbágyokra is, azzal a különbséggel, hogy számukra az egyházi pálya elsősorban társadalmi emelkedést jelentett.

A középréteg tagjai kedvezőbb anyagi helyzetbe kerültek, mint családtagjaik, hiszen részesülve a káptalani vagyonból, csak maguk és legfeljebb helyetteseik ellátásáról kellett gondoskodniuk. Sokan közülük külföldi egyetemekre jártak, de Magyarországon – ellentétben például a 15. század Németországával – soha nem vált általánossá, hogy elsősorban azok kerülhettek egy jól jövedelmező beneficiumba, akik egyetemi tanulmányokat végeztek. Igaz viszont, hogy nálunk a káptalanba való bekerüléskor a nem nemesi származás nem jelentett kizáró okot, mint Nyugat-Európában. Természetesen a többség itthon képezte magát a káptalani iskolákban, ahol sok esetben a triviumot és quadriviumot is tanították, az elmélyültebb tanuláshoz pedig könyvtár állt rendelkezésükre.

A politikai életben az egyházi középréteg gyűjtőhelyének számító káptalanok, nem az egyházi rend tagjaiként, hanem – hasonlóan a nemességhez – földbirtokosként vettek részt. (Együtt választották a követeket stb.)

Az egyházi rend legnagyobb részét az alsópapság alkotta. Döntő többségük jobbágy származású volt, anyagi erejük minimális lehetett. A kisebb káptalanok kanonokjait, a plébánosokat, a káplánokat és az oltárigazgatókat számíthatjuk közéjük. A plébánosok műveltségüket vagy a káptalani iskolákban szerezték meg, vagy az előző plébánostól sajátították el az alapvető egyházi fogalmakat. Oktatásuk gyakorlati lehetett, nem sokat foglalkozhattak elméleti kérdésekkel, viszont annál több figyelmet fordíthattak egyes formulák betű szerinti megtanulására. Nem lehet megállapítani, hogy a plébánosok közül hányan maradtak meg ezen az alacsony színvonalon, s hányan emelkedtek ki közülük a megszerzett tudás segítségével. A plébánosok mellett tevékenykedő káplánok bizonyos esetekben kiszolgáltathatták a szentségeket és misézhettek, de szolgálatuk csak addig tartott, amíg az őket felfogadó plébános, akitől a fizetést és az ellátást is kapták, akarta. Vagyoni helyzetük nem lehetett valami rózsás, csak a mindennapi szükségletek kielégítésére lehetett elég. Az oltár- vagy kápolnaigazgatók feladata az imádkozás, zsoltármázas és misézés volt azok lelki üdvéért, akik adományaikkal alapítványt tettek. Az ilyen javadalmak sokasága igen sok tanult klerikus elhelyezkedését könnyítette meg, helyzetük kedvezőbb, mint a káplánoké, hiszen

nem a plébános jóindulatára vannak rászorulva. Az oltárnokság betöltése a kegyúrtól függ, aki lehet akár egy város vagy nemes, egyházi vagy világi személy. Jövedelmük az alapítvány „gazdagságától” függött. Az alsópapság közvetlenül nem játszott politikai szerepet az ország életében.

Az egyházi rend tehát nem azonos azzal, akik az országgyűlésen felszólalnak. A gazdasági, társadalmi, műveltségbeli és szervezeti heterogenitás (pl.: a szerzetesrendeknél) mellett azonban erős összetartozás jellemzi az egyházat.

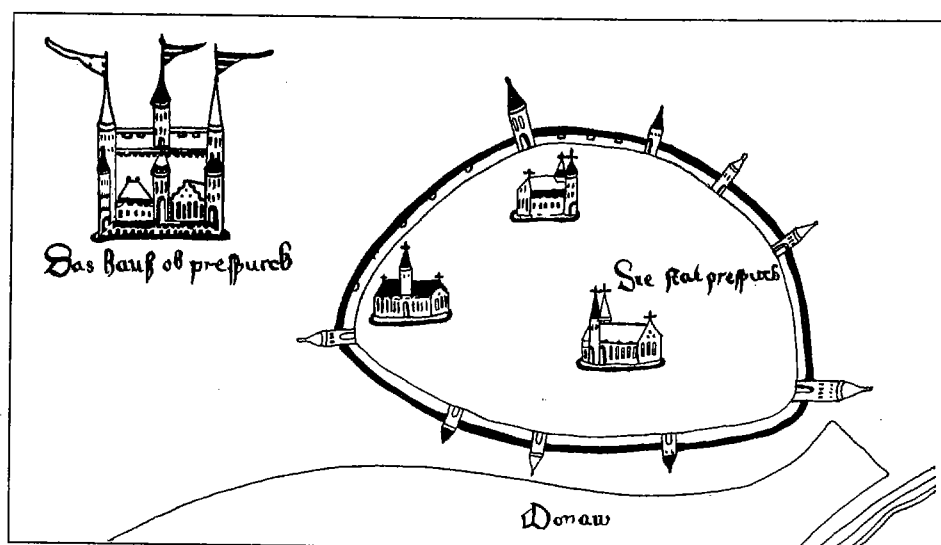
A polgárság

1463. augusztus 29-én Mátyás a déli végeken tartózkodott. A Bosznia védelmére vezetett hadjárat alatt a kancelláriában a következő szövegű oklevelet fogalmazta meg a királyi írnok, tudatván Mátyás akaratát a soproniakkal: „Mivel a királyok dicsősége népeinek sokaságában és nagyságában áll, érdeke a fejedelmeknek minden igyekezetükkel törekedni népeiknek az ő szabadságukban való megtartására és a városok nagyobbítására és pártfogására, mint amelyekből származnak a királyoknak és az országoknak előbb említett javai és a városoknak és népeknek növekedése, amennyiben ebből kifolyólag magasztalják az uralkodó bölcs előrelátását és mind maga az ország, mind a városoknak és népeknek a jóléte ebből merít hasznót és gyarapodást. ...”

Az írnok e szép humanista gondolatfűzésben tömören fogalmazta meg a városok és a király kapcsolatának lényegét: az uralkodónak érdeke a támogatás, a polgárság viszont Mátyás jóindulata nélkül kevésbé gyarapodhat. Természetesen – és ez már a magyar városfejlődés elmaradottságát is mutatja – Mátyás közel 30 város gazdasági erejét vehette igénybe. A király az adó mellett hadi szerszámokat és katonákat kért és kapott a hét szabad királyi várostól, Budától, Pozsonytól, Soprontól, Nagyszombattól, Kassától, Eperjestől és Bártfától (Pest csak a Jagellókor elején csatlakozott a városcepoorthoz), a személynöki, a királyi bánya- és az erdélyi szász városoktól. A polgárság politikailag nem jelentett tekintélyes erőt. Az országgyűlésre Mátyás, koronázása után, csak egyszer, 1475-ben hívta meg követeket. A polgárok maguk sem törekedtek az országgyűlésen való részvételre, sőt Mátyásnak az adómegajánló kamara létrehozására tett próbálkozásait – amikor a többi rendtől függetlenül akart velük tárgyalni – is elutasították. Ez persze nem segítette elő a városok politikai szerepének növekedését.

A 15. század második felében az ország határszéli városait – elsősorban Pozsonyt – gazdasági visszaesés sújtja. A Felvidék északkeleti részén is hasonló a helyzet. Ezzel szemben az ország központi fekvésű városai – Buda, Pest, Székesfehérvár és Szeged –, valamint az erdélyi szász városok egy része, ahol Mátyás elsősorban az adózás könnyítésére létrehozta a „szász egyetemet”, megerősödtek.

Zsigmond határvárosokat támogató politikájával ellentétben Mátyás a köz-

24. Pozsony városának és várának 15. századi sematikus térképe

ponti fekvésű városokat részesítette előnyben. A király és tanácsadói jól elemezték a gazdasági helyzetet. A 15. században ugyanis az ország külkereskedelmi aktivitása a minimális lehetett. A külföldi kereskedők iparcikkeket, főleg posztót és vásznat hoztak Magyarországra, cserébe nyersterméket vittek magukkal. A határvárosok gazdasági megtorpanásával párhuzamosan azonban megindult Buda fellendülése. Az ország fővárosa 1485-ben, Bécs elfoglalásával jelentős kiváltsághoz jutott, ugyanis Bécs árumegállító jogának eltörlésével – Mátyás ezt már korábban megtette a nyugat-magyarországi városok esetében – Buda és a délnémet városok közvetlen összeköttetésbe kerültek. Ez elsősorban a budai polgároknak jelentett előnyt, hiszen kereskedelmi érdekeik és családi kapcsolataik ehhez a területhez kötötték őket. Mivel idegenek textilárut Budán csak végszámmra vagy meghatározott mennyiség felett adhattak el, a délnémet cégek ezt a számukra kedvezőtlen szabályt úgy próbálták megkerülni, hogy családtagjaikat vagy megbízottjaikat Budára küldték, ahol letelepedvén megszerezték a polgárjogot, és azzal együtt a nagybani árusítás alóli mentességet. 1470-től a városi tanácsba is többen bejutottak közülük, sőt a bírói posztot is megszerezték. Jó példa erre a nürnbergi származású Haller család. A volt nürnbergi városbíró, Haller Ruprecht azonos nevű fia már 1481-ben tekintélyes budai polgárnak számít. Feleségül veszi Münzer János bíró lányát, majd maga is városbíró lesz.

Mátyás uralkodásának második felében a nürnbergi eredetű Hallerek, Kaltenhauserek, Prunnerek, a bécsi dr. Kirchainernek mellett itáliai kereskedők is megjelentek Budán. Ők kiskereskedelmi engedélyt kaptak a királytól, egy-két évnél tovább nem is nagyon maradtak az országban. Beatrix megjelenése és a

luxuscikkek iránti vágy növekedése hozta őket Pannóniába. Portékájuk főleg drága selyem, fűszerfélék és ötvösmunka. Említésre érdemes a leghíresebb itáliai kereskedő neve. Az oklevelek „a firenzei Rason” kifejezése Raggione Bontempit takarja, aki nem más, mint a Mediciek elűzésében részt vevő firenzei Nerli cég magyarországi képviselője. 1488 és 1526 között kereskedik, szállít, és ami a legfontosabb: kölcsönököt ad az országban.

A 15. század második felében az 1439-es kompromisszum következtében a városi tanácsban németek és magyarok egyaránt helyet kaptak. A vezető réteg – a német posztókereskedők, a magyar állatkereskedők és pénzügyi alkalmazottak, valamint a leggazdagabb kézművesek – nem volt egységes. Elkülönültek a magyarok és a németek, a kereskedők és a gazdag kézművesek, még a csoportok közötti házasságkötések is ritkák. A német kereskedőcsaládok egymás közt, vagy a többi hazai német város vezető rétegének tagjaival kötöttek házasságot.

Más magyarországi városoknál a vezető réteg a vagyonos kereskedőkből, háztulajdonosokból és a gazdag, gyakran árukereskedéssel is foglalkozó kézművesekből került ki. A középpolgárság legnagyobb részét a céhtagság, tehát az iparosok adták. A plebejus réteg aránya nem lehetett magas. A magyar nyelvű városok vezető polgársága elsősorban egymással és a hazai birtokos nemességgel lépett családi kapcsolatra.

Az említettek mellett közel ötszáz települést tekinthetünk még városnak. Ezek polgárai – ellentétben a fentiek lakóival – azonban jogilag jobbágnak számítottak. Ide tartoztak a földesúri kézen lévő valódi városok (Késmárk a Szapolyaiak, míg Pécs a püspök tulajdonában volt) és a mezővárosok. Hiába volt önkormányzatuk, hiába fizethették egy összegben a földesúri adót, legfeljebb csak jobbágpolgároknak nevezhetjük őket.

A mezővárosok alig különböztek a falvaktól, lakóik főleg a mezőgazdaságból éltek. Mátyás uralkodása alatt elsősorban az alföldi állattenyésztő és kereskedővárosok kezdtek rohamosan fejlődni, egy város nélküli területen átvéve a város funkcióját. Az itt élő polgárok az országot sújtó adóterhek ellenére fokozatosan meggazdagodtak. Az 1514-es parasztháború idején a felkelők derékhada soraikból került ki, hiszen a földesúri kísérlet a kereskedelemről való kizsákmányolásukra elsősorban őket sújtotta.

A jobbágyság

„A nép, a parasztsággal együtt, amelynek évente a nagy és sok háború miatt négyszeres adót kellett fizetni, és mindig panaszkodott az adók méltánytalan súlya miatt, most sóhajtozik és fél, hogy feldúlják földjét és tűzveszély fenyegeti mindenfelől. Fogadkoznak, hogy ha a királyt hatszoros áron kiválthatnák a másvilágról, megfizetnének érte. ...” Bonfini mester Mátyás halála után a jobbágyságról írt pár soros megállapításában nem túloz. 1458 és 1490 között az

ország lakosságának mintegy 90%-át kitevő jobbágyság sorsa nem azt az idilli képet mutatta, amit Heltai Gáspár krónikájában az olvasók elé tárt Mátyásról, az igazságszóló, a szegények védelmezőjéről, a parasztság pártfogójáról.

A jobbágyság általános helyzetét ekkor két tényező befolyásolta: a háborúk és az adóterhek. Sommásan szólva mindkettőből bőven jutott annak a közel hárommillió földművesnek, akik ekkor a magyar királyság fennhatósága alatt éltek. Elég csak az ötvenes évek belső harcaira, a Felvidékre magukat bevető husziták elleni háborúkra, az ország déli végeit sorozatosan érő török rablóhadjáratokra gondolni. Nem volt kedvezőbb a helyzet az adózás területén sem. Ahogy a Jagelló-korban a Mátyás kori viszonyokat, úgy 1458 és 1490 között bizonyára Zsigmond uralmát emlegették a jobbágyság mint optimális állapotot, hiszen az akkori 20 dénáros kamara haszna sokkalta kisebb megterhelést jelentett számukra, mint a Mátyás-kori adó, amely évi átlagban akár 1,32 forintba is rúghatott.

Ennek a 660%-os (!) növekedésnek súlyos gazdasági és társadalmi következményei voltak. Mivel az adózó porták száma – a megemelt adóterhek és a háborús pusztítások következtében – a Zsigmond kori 400 ezerről az 1490-es évekre mintegy harmadával csökkent, az országban szaporodtak az üresen maradt jobbágytelkek. A forrásokban jól kimutatható falupusztásodások azonban nemcsak a hihetetlenül megemelt adóterhekkkel magyarázhatók. Mivel Mátyás uralma alatt több helyen kimutatható a nagycsaládok megléte, feltehetően – és ez az 1467-es adórendeletből ki is derül – az állami adóval szemben a jobbágyság összeköltözéssel védekezett. (Az erdélyi lázadás hatására később már nem tartották be az 1467-es törvény rendelkezéseit: továbbra is a régi módon szedték az állami adókat.) Így természetesen az adóalap csökkent.

Az állami terhek növekedése gazdaságilag és társadalmilag tovább polarizálta az amúgy is csak jogilag egységes jobbágyságot: az egyik oldalon kialakult egy szűk gazdagparashti réteg, míg a többség csonka telken élt, vagy éppen zsellér vált belőle. Társadalmi felemelkedésre – az egyházi pályán kívül – elsősorban azoknak volt lehetősége, akik jelentős szőlőbirtokkal vagy nagy számú állatállománnyal rendelkeztek. Ők adták a jogilag és gazdaságilag legelőnyösebb helyzetben lévő mezővárosi polgárság állandó utánpótlását annak ellenére, hogy a földbirtokosok arra törekedtek, hogy a tehetősebb jobbágyság – akik gazdasági téren sok tekintetben hasonló módon éltek, mint uraik – náluk maradjanak. A tehető, napszámosokat alkalmazó mezővárosi polgárok közül és a falusi tehető parasztok rétegéből kerültek ki a földesúr gazdasági tisztviselői és a falusi bírók is.

A Mátyás-korban a szabad költözési jog időszakos (általában egy-egy évi) beszüntetése elsősorban ezt a réteget sújtotta, de ellentétben a Jagelló-kori törvényhozással, amikor is jogi eszközökkel akadályozták meg a földbirtokosok – a konkurenciától félve – a jobbágyság árukereskedelemben való bekapcsolódását, 1458 és 1490 között a költözés felfüggesztésének katonai és adószedési okai voltak. A Zsigmond uralkodása alatt kialakított „telekkatonaság” rendszere ugyanis a

25. Bonfini Mátyás király című művének 1545-ös német kiadásához készült fametszet

katonák állítását a jobbágytelkek száma szerint határozta meg, és ezért is tiltották meg a jobbágyok szabad mozgását. Ha ugyanis töredék (fél, negyed) telkekre költöztek, és a telkek maradék részét kedvezőbb feltételek mellett bérelték, sokkal előnyösebben jártak.

Az évi átlag 1,32 forint állami adóteher, valamint a birtokosnak járó egy forintos földbér mellett a jobbágyok terményekkel is szolgálták uraikat. A munkajáradéknak minimális szerepe volt Mátyás országában.

A Mátyás-kor végének viszonylagos belső nyugalma ellenére a parasztság élete továbbra sem volt mentes a hatalom képviselőivel – a földbirtokosokkal – folytatott vitáktól. A hosszú évtizedek óta szokásos termelési és beszolgáltatási feltételek megváltoztatása mindig feszültségeket okozott. Elég csak az új adótörvény bevezetését követő országos megmozdulásokra gondolni. A királyi hatalmat elsősorban csak az érdekelte, hogy az állami bevételek hiánytalanul befolyjanak a kincstárba, a földesúri jövedelmek felett nem gyakorolhatott ellenőrzést. Nem a „Buda messze van, itt én vagyok a király” elv érvényesülése miatt, hanem azért, mert a központi hatalomnak csak minimális beleszólása volt a jobbágy-földesúri viszonyba, amit az évszázados – vidékenként és falvanként eltérő – szokásjog alakított ki. A jobbágyok sérelmeik orvoslását csak földesuruktól remélhették. Erről beszél a Tolna megyei jobbágyok által urukhoz, lévai Vajdafy Jánoshoz írt panaszos levél: „Nagyságos és félelmetes urunk! Fogadja engedel-

mességünket és örök hűségünket! Jelen soraink rendjében Nagyságod parancsának megfelelően – amennyire csak tudjuk – feltárjuk azokat a felette súlyos elnyomatásainkat, sérelmeinket, illetve üldöztetéseinket és kárainkat, melyeket semmiképpen sem tűrhetünk tovább, hacsak Nagyságod kegyelmesen figyelmére nem méltatja és nem orvosolja őket. ...” Az 1483-ban megfogalmazott oklevél húsz pontban sorolja fel a jobbágyságot ért méltatlanságokat, majd így folytatja: „Mindez csak a nagyobbja a minket ért sanyargatásoknak, sérelmeknek és károknak. Az apróbbaknak száma végtelen, s egyenkénti felsorolásuk igen megszűre nyúlna. ...”

A már ismertetett állami adók, a földesúri terhek (a földbér vagy cenzus, a kilenced, amit nem mindenhol szedtek be, az ünnepeken beszolgáltatandó ajándékok és a munkajáradék), a tizedkötelezettség, valamint néhány pénzbeli megváltás a jobbágyság bevételeinek mintegy 40%-át vihette el. A maradék pedig éppen csak a mindennapok reprodukálására lehetett elég. A Mátyás-kori jobbágyság nagy részének a helyzete romlott az előző évekhez képest.

Bo
elő
se
ler
fej
ba
szá
ell
a r
lo
kü
ga

jel
ze
gy
an

m
els
ör
fél
lát
cs:
ta
pa
en
pa
K
el
fé
m
cs
sz

A KIRÁLYI ESKÜVŐ

A Boroszlót ostromló egyesült lengyel és cseh seregek katonái 1474. október 30-án nyilvánvalóan már a fejüket sem emelték fel arra a zajra, amit a körülzárt városból hallottak. Amúgy sem nagyon értették: milyen háború az, ahol az ostromlók éheznek, az ostromlottak pedig éjszakába nyúlóan mulatnak. Titokban talán irigyelték is a magyaroktól uralkodójukat, aki... „a várfalak előtt rögtönzött emelvényt készített, hogy az ellenség is láthassa. Ide állandóan asszonyokat és férfiakat rendel táncra; gyakran a lengyel és cseh főurakat is meghívja oda táncolni. Vendégségeket rendez női tánccal. Olykor a király bőkezűségéből a nép és a katonaság is részesült lakomában; a zenészek közé pénzt szórattott, a város előkelői is ajándékokat kaptak, a citerásnőknek is nagy jutalmat osztatott szét.” Bonfini leírása nem túloz. Szapolyai István és Kinizsi Pál portyázó lovasai, a lengyelek hátában, mindenféle utánpótlástól elvágták IV. Kázmér lengyel és Ulászló cseh királyok csapatait.

Ezen a vásárnapon azonban a boroszlói harangok zúgásától senki sem hallotta a gyomrok korgását. A fáklyákkal kivilágított utcák és tornyok látványa viszont felcsigázhatta a zsoldosok képzeletét. Nem kellett sokáig várniuk. A még aznap este szabadon engedett hadifoglyok meghozták az öröm magyarázatát: Mátyás bejelentette, eljegyezte Ferdinánd nápolyi király leányát, Aragóniai Beatrixot.

Az ünnepélyes pillanatot a sors kegyéből a magyar király első kézből tudta megosztani IV. Kázmérral, aki többször megtagadta leánya, Hedvig kezét a magyar uralkodótól. De nem a Jagelló-házi király volt az egyetlen, aki elutasította Mátyás házassági puhatolózásait. Podjebrád Katalin halála után a király először III. Frigyes német-római császárt kérte meg, hogy rokonai közül jelöljön ki számára jegyest. (A Brandenburgi-ház két tagja, Frigyes választófejedelem és Albrecht őrgróf fel is ajánlották lányaikat.) Ezt a kísérletét a magyar bárók ellenállása buktatta meg, míg milánói próbálkozásait Velence akadályozta meg. Ugyancsak kudarcba fulladt az az elképzelése, hogy Frigyes nővérének, Margit szász választófejedelemnőnek az egyik lányát vegye feleségül. Többszöri próbálkozás után végül is az Aragóniai-házból választotta második feleségét Mátyás, habár a hír szerint a magyar bárók nem nagyon lelkesedtek a megkötendő házasságért.

Valóban érthetetlen, hogy Mátyás miért Nápolyal kötött szövetséget. Azzal a városállammal, amely Ciprus miatt nemrégén rúgta fel a magyar király megbízható partnerével, Velencével az addigi szövetségét. A Köztársaság Milá-

nóval és Firenzével is ligára lépett 1474 novemberében. A szövetség Nápoly- és pápaellenes volt, és mivel ekkor már az eljegyzés megtörtént, a családi kapcsolatok révén Mátyás azokkal az államokkal szövetkezett, amelyek IV. Sixtus pápa politikáját támogatták. Talán igaza volt a szász választófejedelem követének, aki Mátyás esküvőjén azt állította, hogy a házasságot Lorenzo Roverella pápai követ hozta tető alá. Hozzá kell tenni, hogy a pápai diplomáciának csak előnye származott a frigyből, hiszen még ha nem is támogatná pénzzel, katonával stb. Mátyás szövetségét, az aragóniai kapcsolatból legalább annyi előnye származna a pápának, hogy a magyar király nem áll ellenségei – az adott helyzetben Velence, Milánó stb. – oldalára.

Mátyás már a házassági előkészületeknél is gálánsnak bizonyult. Apósjelöltje, Ferdinánd jegyajándéku 200000 aranyat ajánlott fel neki, de ő harmadrészt azonnal visszaajándékozta menyasszonyának. A leendő magyar királyné fényes kíséretét is gondosan állította össze Mátyás. 1476 szeptember közepén Nápolyban megkötötték a házasságot. A királyt a szertartásnál unokatestvére, Pongrácz János képviselte. Visszafelé Ferrarában időztek, ahol szerencsénkre pontos feljegyzést készítettek a magyar delegációról. E szerint nyolc előkelőség – közöttük volt a király két unokatestvére, Geréb Péter és Pongrácz János, a váradi püspök Filipecz János – és 42 udvarnok érkezett az Esték székhelyére. Az ötven, név szerint felsorolt főurat, nemest és katonát 529 lovas kísérte. Hozzájuk tartozott a 350 lovas és a nápolyi herceglány közvetlen környezete (udvaroncok stb.), akik Nápolyból hajóval érkeztek meg Ferrarába 1476 októberében.

Viszontagságos utazás után december 10-én Fehérvárott találkozott Mátyás jövődöbelijével. A város képviselőit már 1476. június 16-án meghívta lakodalmára. Eschenloer Péter boroszlói jegyző így írta le a találkozást: „Fehérvártól fél mérföldnyire voltak felütve a sátrak, ahol Mátyás nagy tisztelettel és örömmel fogadta menyasszonyát. Jobbról álltak a boszniai király és a német fejedelmek követei. Előtte a fiatal Ország (Ország László lovászmester) vitte a király kardját. Bal felől voltak az érsekek, püspökök, prépostok és a velencei követek. A földön tizenhárom vég kék posztó volt kiterítve, ezen vezették a királykisasszonyt Mátyás királyhoz. Legelől ment Bánffy, aki Mátyásnak gyönyörű koszorút nyújtott át a felséges hölgy nevében, a koszorú közepén pompás gyémántgyűrű ragyogott. A király a koszorút illő tisztelettel és örömmel vette át. Ezután jött a menyasszony és a király anyja; mindketten arannyal hímzett, zöld bársonnyal borított, aranyozott hintóban ültek. A kocsisok is arany gombokkal díszített bársonyruhában jelentek meg. Ezenkívül még hét aranyozott kocsi jött, mindegyikbe hat-hat ló volt befogva, az egyikbe fehérek, a másikba feketék, a harmadikba barnák stb., mindez olyan szépen volt elosztva, hogy ilyesmi talán sehol nem látható.”

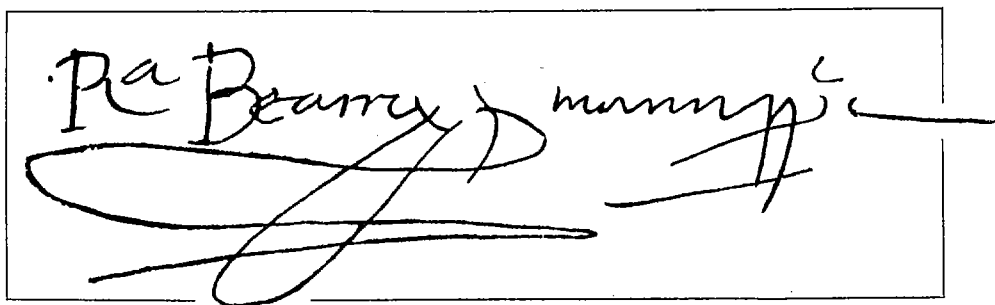
Nincs csodálkozni való a derék boroszlói polgár elragadtatásán. Az ünnepség valóban fényűző volt, de még csak a kezdetén vagyunk. Beatrixot meg is kellett koronázni. Erre szokás szerint Fehérvárott került sor, és a szertartást a hagyomá-

nyoknak megfelelően a veszprémi püspök – Vetési Albert – végezte. Olvassuk tovább Eschenloer beszámolóját: „Csütörtökön (december 12.) volt a koronázás. A vendégek és a főurak a lehető legpompásabb díszruhában a királyné szállása elé vonultak, és a templomba kísérték őt. A királyné vörös bársonyruhát viselt, a ruhaujjak olasz divat szerint kivágottak voltak, kibontott hajában két értékes és csaknem gömbölyű igazgyöngy ragyogott. Mátyás királytól jobbra állt a boszniai király, akinek ruháját arany, ezüst gyöngy és drágakő borította; arany nyaklánc 16 márka súlyú volt.”

Az egyszerű városi jegyző elsősorban azokra a momentumokra emlékezett vissza, amelyek a mindennapi élettől élesen különböztek. A pompára, a ragyogásra, a kivágott ujjú ruhára, a királyné koronájára. Érthető ez, hiszen életében először és utoljára látott ehhez hasonló ragyogást, és helyzeténél fogva nem tudhatott a színpadok mögötti politikai megbeszélésekről, tárgyalásokról.

A szertartás során: „... a boszniai király Mátyás elé vitte az országalmát. Mátyás erre feltette a Szent Koronát, és kezébe vette a királyi jelvényeket. A királyné is lement a királyi ruhájában, és a püspök korona nélkül az oltárhoz vezetett, ahol letérdelt. Ekkor a nádor maga kérdezte Mátyástól, akarja-e a királyné megkoronázását. A király igennel válaszolt. Ezután a királyné is igen szépen elmondta az esküt, amelyet megtartani ígért. A felséges hölgy felállott, a veszprémi püspök pedig jobb vállán és karján szent olajjal felkent, azután a püspök, a boszniai király, a nádor és még néhány főúr a királyné fejére tették az aranykoronát, amelyben 25 nagy gyémánt, rubin és zafír volt. Erre akkora trombitálás, éneklés, sípolás keletkezett, hogy egymás szavát is alig lehetett érteni.”

A királyi pár Fehérvárról Budára ment, itt is először a tisztelgő menettel találkoztak, ám most nem a király, hanem a város polgársága, az udvari nemesség köszöntötte Beatrixot. Hans Seybolt bajorországi utazó szerint, aki Thoman Jud von Bruckberg megbízásából írta le Mátyás esküvőjét: „Havazásra hajló időben lovagolt be a király mátkájával a városba. A szentséget kísérő menet is visszatért. A szentség után mintegy harmadfélezer pompás vértbe öltözött, struccollakkal díszített lovag haladt. A menetben vitték a klastromok és a templomok hatalmas kegytárgyait. Egy-egy darabot négy ember emelt. Ezeket követte a céhek küldöttsége. Utánuk hatvanhét dobos és trombitás lovagolt piros damasztmentében, ezeket követte huszonöt gyönyörűen vértezett és kantározott paripa. Lovasaik a király színeit viselték; svábosan szabott, szürke, sárga és zöld színű, gyöngyökkel kivarrott ujjasokban pompáztak. Oldalukon ezüst kard függött. Majd a király tizenegy ifjú lovasa következett magas paripákon. A lovak szerszámát gyöngyök díszítették, homlokukon gyöngyből készült virág díszelgett. A vitézek pajzsán és vértjén Magyar- és Csehország gyöngyből kivarrt címere volt látható. Ezek az ifjak is svábos öltözetet viseltek éppúgy mint a király, aki a királyné mellett lovagolt. Az uralkodó ruházatát tetőtől talpig csupa gyöngy borította. Kabátja svábos volt, fején gyöngyökből és drágakövekből kirakott

55. Beatrix aláírása

koronával díszített kalap, oldalán aranykard, paripáján gyönggyel, arannyal és drágakővel kirakott szerszám, a ló homlokán nemeskővel ékesített korona.”

A színpompás bevonulás után a ceremóniának megfelelően a Nagyboldogasszony templomába tértek be, ahol a királyné kérésére szabadon bocsátott foglyok köszönték meg Beatrix kegyét. A december 15-i ünnepélyes bevonulás és a 22-én tartott menyegző között szinte minden napra jutott valami mulatság. Előbb a király hívta meg az ország báróit és prelátusait, december 19-én pedig Beatrix tette ugyanezt. Természetesen nem maradtak el az ilyenkor szokásos ajándékok sem. A vendégek Seybolt szerint: „Zenével és tánccal szórakoztak. Kristóf herceg dárdával vívott Hincó csehországi herceggel. Mindketten kiestek a nyeregből. Kívülük még ketten vívtak. A lovagi torna harmadfél óra hosszat tartott. A belső termekben ezalatt egy bohóc mutatványai mellett szórakoztak.”

December 22-én az addigiakat is felülmulta a pompa. Ezen a napon tartották meg a királyi pár menyegzőjét. Az egyházi szertartás után a Nagyboldogasszony-templomból a budai várba tartott a menet. Itt gyűltek össze – átadva a szót Eschenloer Péternek – „a fejedelmek, hercegek, grófok, püspökök, zászlós urak és lovagok”. A terem berendezése is különleges lehetett. A falakat arannyal átszőtt posztó borította, az asztal felett a magyar, a nápolyi és a szicíliai címerek függtek. Az illusztris vendégseregben megtaláljuk a nápolyi királyfit, a calabriai herceget, Bari érsekét. A magyar egyháznagyok és bárók számára hét asztal volt megterítve, mindegyiken ötven aranyozott ezüstkupa és serleg. A Mátyás asztala előtt lévő tíz rőf hosszúságú pohárszék kilenc polcán összesen 560 aranyozott ezüstserleg, pohár és kupa állt. Nem beszélve arról a négy részre osztott kétakós ezüsthordóról, melyben négyféle italt tartottak.

Hans Seybolt a „menüt” is tudja: „Az első fogás édesség volt. A második fogásban élő madarak énekeltek. A harmadik fogás fekete vadpecsenye, a negyedik vagdalt hús fehér és barna szeletekben, az ötödik egy aranyozott puszpángbokrot ábrázolt, amelyen csillogó angyalok és mókusok pihentek, a hatodik tálban gyöngytyúk és kappanok sárga almákon álltak. A hetedik fogás egy

bekerített kert utánzata volt. Kerítésén madarak ültek, a kert közepén arany mirtuszfa emelkedett, ezen akkora barna és zöld körték és sütemények lógtak, mint egy kókuszdió. Az egész pörköltcukorból készült. A nyolcadik fogás rizs, a kilencedik ismét vadpecsenye, a tizedik csirkebecsinált valamilyen sárga mártással, végül a tizenegyedik fánk volt.”

A lukulluszi lakomával még nem ért véget az ünnepségsorozat Budán. A közeledő karácsony és újév jó alkalmat szolgáltatott a vendégségekhez. Újév napján sem kellett az ifjú párnak semmiben szükségét szenvedni. Asztalukon sorjáztak az édességek, csirke, kappan, vadsült, halkocsonya, közepében aranyozott mirtuszággal, borral készített fácán; barna és fehér mandulatejből, felfűjtéből és cukorból készült aranyszínű sakktábla; sült ostyából puszpángbokor, amit a király és a királyné zászlaja díszített. És természetesen – hasonlóan a menyegzőhöz, ahol francia mesterek műveit adták elő – zene szólt a teremben.

A mulatságok mellett bizonyára másra is jutott idő. Nem tudni, milyen értesülések nyomán, de Seybolt nemcsak a lakomákról, ajándékozásokról számolt be: „Vízkereszt ünnepén... éjjel tíz óra körül három nagy rakás dongafát gyújtottak meg az udvaron, és a tűz fényénél folytatták a párviadalt. A király azonban a királynét kereste fel, kézen fogta és hálósobájába vezette. A királyné olasz kísérete sokáig várakozott az ajtó előtt úrnőjére, de a király a feleségét magánál tartotta. A násznál senki sem volt jelen, sem étellel, sem itallal nem szolgálták ki őket, mert az öregasszonyokat és hajadonokat szobáikba parancsolták. A király pedig felesége mellé feküdt és rohammal bevette a bástyát.”

A szerelemből az idők múlásával és a politikai helyzet változásával igen kevés maradt. Ekkor még erre senki sem gondolt. Mátyásnak csak egy dolog volt fontos: minden megnyilvánulása reneszánsz uralkodóhoz méltó legyen.

nyal és
na.”
logasz-
oglyok
22-én
lőbb a
beatrice
dékok
erceg
egből.
belső
tották
zony-
a szót
urak
tszött
gtek.
eget,
terít-
előtt
stser-
hor-
odik
gye-
áng-
odik
egy

A MECÉNÁS

Antonio Bonfini nem fukarkodott a pompás jelzőkkel, amikor Mátyás budai palotájának leírásához érkezett munkájában: „...A budai várat, ahol Zsigmond nagyszerű építkezésein kívül semmi megtekintésre méltó nem volt, kezdte kiépíteni, különösen a belső palotát. A Dunára néző részen kápolnát emelt keresztelőkúttal; mellé tisztes káptalant rendelt. Felette könyvesházat épített, dúsán rakva latin és görög könyvekkel; a könyvek kiállítása is pazar. Előtte délre néző, félkörbe hajló terem van, ahol az egész égboltozat látható. Olyan palotákat emeltek, melyek nem maradnak a rómaiak pompája mögött. Tágas ebédlők, fényes előszobák és hálósobák vannak benne; mennyezetük díszítése más és más, s az aranyos címerek változatosságával tűnnek ki. Az ajtófélfák berakásokkal ékesek, jeles művek a kandallók, tetejükön négyesfogatok és számos, a római ősokeket ábrázoló szobor van. Lent tárházak vannak és a kincstár. Az épület keleti szárnyában is különféle ebédlők és hálósobák helyezkednek el. Ide magas lépcsőkön és folyosókon lehet jutni. A tanács- és gyűlésterem is itt van. Továbbhaladva magas, boltozatos helyiségeket találunk: sok téli meg nyári szobát, napozókat, aranyos hálósobákat, mellettük mélyre épített, elrejtett fiúkéket. Az ágyak s a székek is ezüstből vannak. ... Az udvarban szemben három fegyveres álló szobor tekint le a belépőkre. A középső Mátyás, fején sisak, gondolkodva támaszkodik lándzsájára és pajzsára. Jobbról atyja, balról a szomorú tekintetű László. Az udvar közepén márványmedencében ércút áll, tetején sisakos, fegyveres Pallas-szoborral. ... E palotában az emeleteket is pazar költséggel akarta elkészíttetni; a mennyezeten a bolygókat és égi pályájukat csodás szemléletes-séggel ábrázolták volna. A homlokzatok eresze alá ékesítésül triglifeket tervezett rakatni; mindenképpen szép és művészi munkát akart alkotni. Mintegy nyolc stádium távolságából vezette a vizet a királyi palota kútjába szurokkal bekent tömlőkön és ólomcsöveken ... Mindjárt a vár alatt a völgyben kies nagy kert van és egy márványból épült villa. Ennek előcsarnokát mozaik-kockás, berakások oszlopok veszik körül, melyek ércandelábereket tartanak. A villa bejárata diadalkaput formáz; az ebédlő és a hálósoba mennyezetei és ablakai oly bámulatosak, hogy az ókor pompáját megközelítik. A kertre néző részen oszlopcsarnok épült. A kertben sűrűn ültetett fák között útvesztő van kiképezve. Madárkertek idegen és honi madarak számára, melyeket dróthálók tartanak fogva. E madárkertekben bokrok, gyümölcsfák vannak, és liget, további rendben beültetett különböző fákkal szegélyezett tornác. Van fedett folyosó, füves térség, köves

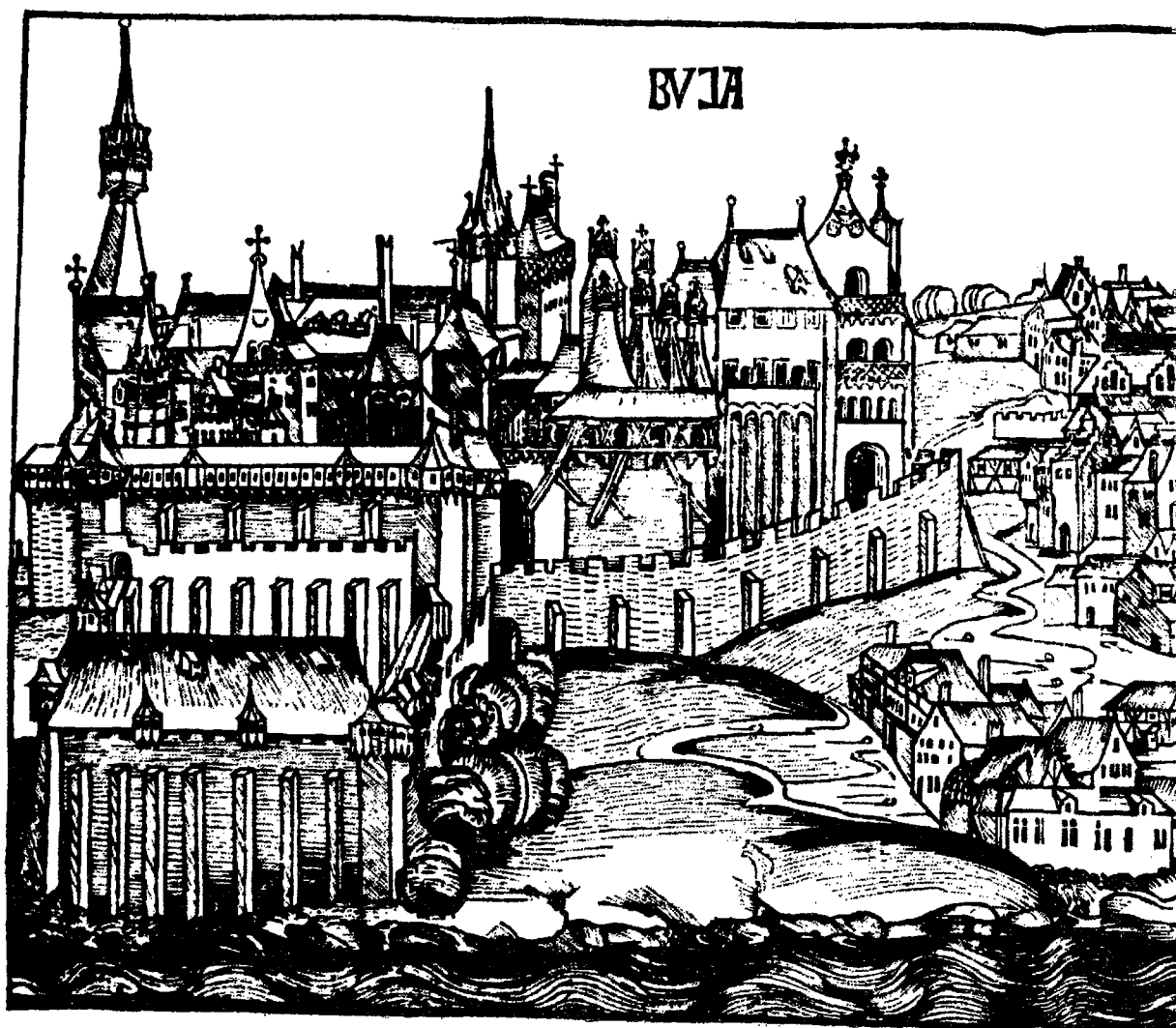
utak és halasmedencék. Tornokok is vannak üvegablakos ebédlőkkel és fedett erkélyekkel, melyekben oly kellemes az étkezés, hogy elképzelni sem lehet. A villa tetejét ezüstös cserepek fedik. ...”

A részletet olvasva felmerül azonnal a kérdés: miből építtette Mátyás ezt a pazar épületegyüttest? A pénzigényes háborúskodások, az udvartartás kiadásai, a diplomácia tetemes költségei mellett hogyan juthatott még erre is a királyi kincstárból? Vagy csak egyszerűen Bonfini színezi ki igen meggyőzően a valóságot, összemossa olvasmányával? A választ nagyon nehéz megadni, de van egy olyan egység, amelynek vizsgálata közelebb vihet a megoldáshoz. Ez pedig a királyi udvar. Jelen esetben nem mint intézmény, a királyi politika letéteményese, hanem mint szellemi és kulturális központ, amelyek élén maga a király, Mátyás áll.

Az udvar kulturális tevékenységének megindításához tagadhatatlanul szükséges a tudomány és a művészetek iránti igény, a befogadó közeg és természetesen a tudós és a művész is, de Magyarországon döntő szerep jutott, hasonlóan a politikához, a király személyének. Egy személyben tőle függött a kultúra támogatása, a művészek, humanisták meghívása és udvarba szervezése. Természetesen elszórva és egymástól elszigetelve létezett a műveltség minden eleme az országban, a káptalani iskoláktól egészen az itthon vagy külföldön kiképzett, egyetemre járó, egyházi és világi értelmiségig. (Vitéz János például a Zsigmond-kor jeles humanistájától, Pier Paolo Vergeriótól tanult itthon, míg Janus Pannonius az itáliai városállamban, Ferrarában járt egyetemre, és hallgatta Guarino Veronese előadásait 1447-től, hét esztendőn keresztül.) Mert az udvar csak az elit kultúra színtere, és nem a király az egyetlen mecénás az országban. A megyei, városi, egyházi és állami intézményekbe, hivatalokba egyre több, és jól képzett értelmiségire van szükség, más és más tudásszinttel és anyaggal. Mert a megyei közgyűlésen ítélkező vagy a határjárásnál eljáró nemes lehet, hogy nem tudott se írni, se olvasni, egy dolgot azonban bizonyára Werbőczy szintjén ismert: a szokásjogot. A városi jegyzők, számvevők, a káptalani alkalmazottak, a kincstár alkalmazottjai mind a kultúra részesei voltak, de műveltségüket csak a mindennapok értékelték. A bárói és főpapi udvarokban már sokkal kisebb a mecénatúra, de például Esztergomban, Estei Hippolit környezetében – igaz, ezt itáliai származása megmagyarázza –, ha kicsiben is, hasonló történt, mint Budán.

A királyi udvar, valójában Mátyás, szervező tevékenysége három ágra terjedt ki: a hatalmát szimbolizáló építkezésekre, a kulturális intézményekre (egyetem, könyvtár) és a művészeti tevékenységekre (írók, költők, zenészek, történetírók stb.). Nem tudjuk azonban, hogy maga a király mit tartott mecénatúrájának. Hová sorolhatták a – sajnos elpusztult – Mátyás-kori számadáskönyvekben a követek fogadásának költségeit, az ünnepek alkalmából szétosztott ajándékokat, a külföldi vásárlásokat?

A művészek, tudósok pártfogásához belső indíttatás is kellett, de felmerül a kérdés, hogy Mátyás vajon csak erős kulturális igénye miatt támogatta-e a tu-

61. Buda Mátyás király idejében

dományokat? A már említett Brandolinus-féle disputában a királyságról és a köztársaságról elmélkedve, így szólt Mátyás: „... A műveletlen király ugyanis – ahogy ezt általában ilyen helyen mondják – megkoronázott számár. Mert hogyan fog törvényeket hozni, véleményt mondani, igazságot szolgáltatni, hogyan fogja az országot kormányozni, ha nincsen neki – nem azt mondom, hogy valamelyes, vagy közepes, hanem – igen nagy és tökéletes jogi tudása? Akár a városban, akár a táborban tartott gyűlésen felszólalni, a tanácsban véleményt adni, a követeknek, vagy másoknak, akik hozzá jönnek, megfelelni. ... Nem is

a
is
rt
i,
1,
ír
yt
is

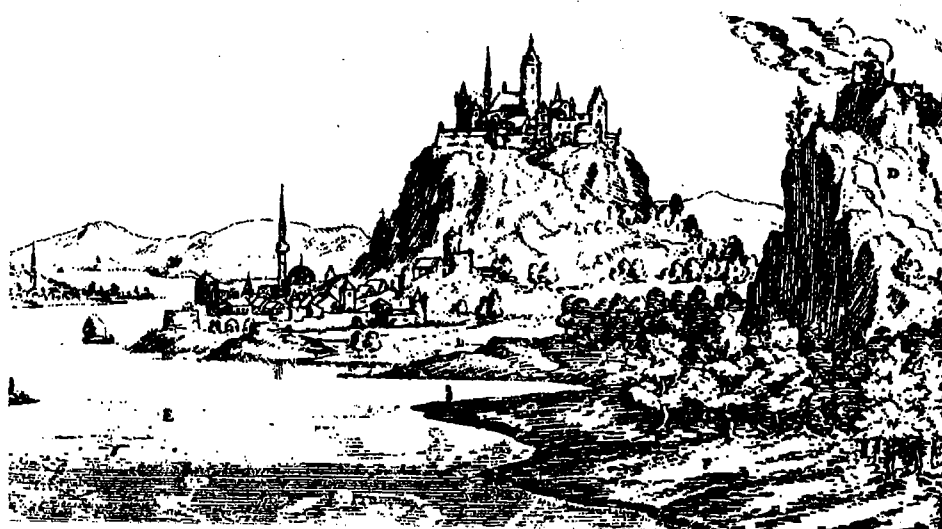
említem a matematikai tanulmányokat, amelyek neki a háború viselésére és a hadvezéri hivatal teljesítésére szükségesek.” Más források is arról tudósítanak, hogy a magyar uralkodó jól képzett, több nyelven beszélő (latin, német, cseh, olasz) államférfi volt. Ez lett volna tehát az ok? Ezért írták csodálkozva a kortársak lelkendező beszámolóikat az országról, ahol a művészetek otthonra találtak? Vagy volt politikai célzatosság is pártfogói tevékenységében? Adhat-e a mecénatúra arannyal nem mérhető, de mindenképpen jelentős támogatást az uralkodónak, elsősorban a politikában?

A feltett kérdésekre igennel kell válaszolnunk. Mátyás ugyanis jól látta, hogy ha nem is azonnal, de évek múlva megtérülhet a nem kis összegeket jelentő befektetés. A külsőségeket kedvelő király jó propagandaeszköznek tekintette a művészetek pártolását, hiszen már származása miatt sem volt mindegy, mit gondolnak róla Európában. Minél többen fordulnak meg udvarában, annál többfelé viszik el hírét. Nagyszabású terveire szükség is volt erre. Talán éppen ezért nem alakult udvara igazi szellemi műhellyé, mert a humanisták ottléte alatt nem indult meg egy belső önszerveződés, kivéve az újplatonista kört, ami már nem a királytól függ, hanem a kultúra öntörvényű mozgásának következménye. És ez nem elsősorban azért lehetett így, mert idegenek voltak, mert magyarok csak elvétve akadtak közöttük, és mert a reneszánsz szoros kapcsolatban állt a városfejlődéssel, amely Magyarországon messze elmaradt az európai átlagtól (csak a királyi udvarról van szó), hanem mert Mátyás elsősorban eszköznek tekintette a mecenatúrát. Természetesen nem elhanyagolható Beatrix hatása sem, de ez csak felerősítette addigi tevékenységét. Gondoljunk csak a már idézett királyi esküvőre, az olasz királytalálkozó színpompás forgatagára – mert valahol ez is mecenatúra –, amelyek mind a legitimizáció részei voltak, igaz, azonnali „eredményt” várt tőlük a király. Az építkezések, a könyvtár híre, a vásárlások, a művészetpártolás viszont hosszútávú befektetést igényelt, hogy meg hozza eredményét.

A legnagyobb építkezések Budán folytak. 1479-ben kezdődtek, és csak Mátyás halála után fejeződtek be. Az évszám óvatosságra és egy újabb kérdés feltevésére készített. A cseh háborúk végén, az osztrák hadjárat alatt miből fedezték a várpalota építését? Véleményem szerint a humanista szerző leírása sok igazság mellett rengeteg toposzt, más művekből való átvételt tartalmaz. Mert az általa leírt palotát a magyar állam több évi bevételeiből sem lehetett volna felépíteni, még békeidőben sem. Mátyás politikájának megismerése után pedig békeidőről beszélni nem nagyon lehet. Bonfini bizonyára ismerte az építészeti leírásokat, ő fordította le például olaszról latinra Antonio Averlini Filarte értekezését is 1488-ban, mindössze három hónap alatt, „hogy őfelsége megismerje a szimmetria rendszerét és az összes épületek szerkezetét”. Természetesen az sem kizárt, hogy Bonfini igazat írt az építkezésekről, de akkor a királynak kellett lennie egy olyan jövedelmi forrásának, amiről nem beszélnek az okiratok, viszont elegendő bevételekhez juttatták, hogy az építkezéseket finanszírozza.

Mátyás három épülettel egészítette ki budai lakhelyét. Két új palotarésszel és egy függőkerttel, melyek valóban szép leírását már olvashattuk. A paloták közül az egyik közel 50 méter hosszú, és mintegy 15 méter széles volt, a másik pedig körülövezte a reneszánsz udvart.

Oláh Miklós az 1536-ban készült *Hungaria – Attila* című könyvében Mátyás másik nagy jelentőségű építkezéséről, a visegrádi palotáról így számol be: „Mondják, hogy 350-nél több szobát foglal magában. A palota kapuja a Dunára nyílik, mely ettől mintegy kétszáz lépésnyire folyik. [...] A kaputól 100 és

62. Visegrád

egynéhány lépés távolságban mintegy negyven fokból álló 7 vagy 8 könyöknyi széles kőlépcső kezdődik. Itt egyenletes négyszögű kőlemezekkel borított, loggiákkal beszegett udvar terül el. [...] Ezen tér közepén vörös márványból csodás művésszel készített kút emelkedik a múzsák szobraival ékesítve. Tetején márványtömbön ülő Cupido-szobor (kinek művei mindazok az épületek, melyekről mesélek) ünnepélyes alkalommal – ahogy idősebbektől értesültem – felváltva majd fehér, majd vörös bor folyt, melyet a hegy aljában a vízvezetékbe ügyesen beöntöttek.” A visegrádi palota hosszas leírása után megjegyzi a humanista főpap, hogy az általa bejárt országokban a visegrádihoz hasonlóan díszített szobákat csak egyedül Párizsban látott, azon a helyen, amelyet a párizsiak a parlament udvarának hívnak, és ahol a törvénykezés folyik. Aki ma elvetődik Visegrádra, már nem olyan békés képet lát a palota romjai között, mint Oláh Miklós egykoron, de azért az látszik, hogy nem volt több száz lakóhelyisége. Az érsek – beszámolója szerint – a palota ablakából még a széles mederben folyó Dunát és a túlparton, a német telepesek által lakott kis mezővárost, Nagymarost, valamint a település felett emelkedő, szőlővel beültetett hegyet látta.

A fővároson és Visegrádon kívül folytak királyi építkezések Pozsonyban, a már említett székesfehérvári bazilikában, és jelentős volt a végvárak modernizálása is. 1467-ben a bolognai származású hadmérnököt, Aristotele Fioravantét Mátyás a déli végekre küldte. Nem tartozik a szűken vett mecénatúrához, de érdemes megemlíteni, a király számtalan várépítési engedélyt adott ki, Kassát például azzal támogatta a székesegyház felépítésében, hogy 1468-tól kezdve öt évre, majd 1472-ben újabb tíz évre elengedte a város újívi adóját.

Az építkezéseknél a szakmunkát külföldiek végezték. A sok név közül csak néhányat említünk: Giovanni Dalmatával – aki Rómában is dolgozott, a híres sixtusi kápolna külső szobrászati munkáiban – elégedett lehetett Mátyás, mert a halála előtti évben nemessé tette, és Dalmáciában egy váracskát is adományozott neki. A firenzei Chimenti Camicia, Mátyás és Beatrix esküvője utáni évben érkezhetett, és csak Mátyás halála után hagyta el az országot, nemcsak a palota vezető építéssze volt, hanem egyben munkaszervező is. 1488-ban Bernardo Vespucci, Budán élő, firenzei kereskedőt fogadta fel, hogy számadáskönyveit vezesse.

Természetesen számos magyar kőfaragómester is dolgozott a palotán a segéd-munkásokkal és napszámosokkal.

Nem Európa leghíresebb mesterei vezették tehát az építkezéseket, és ez érthető is. Az itáliai városállamok, a fejlettebb területek a legjobbakat eltartották, de mivel Itáliában az 1470-es évek közepén a korai reneszánsz építkezések éppen hanyatlóban voltak, a felszabaduló munkaerőből Magyarországra is jutott. (Nemcsak Beatrix megérkezése kellett tehát az itáliaiak beáramlásához, legalábbis az építészetben.) Azért mert nem voltak hírnevesek, még mindent tudtak szakmájukról. (Egyes feltevések szerint dolgozott Mátyásnak Leonardo da Vinci és Filippo Lippi is. Andrea Mantegna viszont le is festette a királyt, a kép sajnos, csak másolatban maradt fenn.)

1465. május 29-én II. Pál pápa felhatalmazta Vitéz János esztergomi érseket és Janus Pannonius pécsi püspököt, hogy a király kívánságának megfelelően egyetemet alapíthatnak Magyarországon. Az új egyetem két év múlva nyitotta meg kapuit Pozsonyban, Academia Istropolitana néven. A király a professzorok és a tanárok részére egy nagy házat adományozott, és bizonyos építkezésekbe is kezdett. Többek között tanított itt Johannes Regiomontanus, a Corvin János horoszkópját összeállító Ilkusz Márton csillagászok, Johannes Gattus itáliai domonkos szerzetes, az egyházjog és teológia doktora. Az egyetem első kancellárja maga az érsek, Vitéz János volt, akinek halálával lassan elsorvad a kezdeményezés.

Ludovico Carbone, Janus Pannonius ferrarai iskolatársa 1457 körül *Dialógus Mátyás király viselt dolgairól és dicsőségéről* írt munkájában, amikor is a szerző Ernuszt Zsigmond pécsi püspökkel beszélget, Janus utódja kifejtette, Mátyás az összeesküvés után minden országlakosnak meg akarta tiltani, hogy itáliai egyetemet látogasson. A dialógus végén Ernuszt azt is közli: Mátyás új egyetem alapításán gondolkodik, és ha nem vigyáznak Itáliában, akkor néhány neves embert elcsábít.

Carbone utalásában van igazság. A budai domonkos kolostorban 1475 körül működött egy rendi főiskola, de hogy az egyetem lett volna, arról egyetlen pápai oklevél sem beszél. Lehetséges, hogy Mátyás akart egyetemet, és addig, amíg nem épül fel az épület, itt helyezte el a leendő hallgatókat. Sajnos csak Heltai beszél egy budai egyetem alapításáról. Leírásából grandiózus terv bontakozik ki. Szerinte Mátyás egy kétudvaros épületet tervezett a Duna mellett, Budán.

A nagyobbik udvart oszlopos árkádsor övezte volna, itt laktak volna a diákok, és ide képzelték az előadótermeket is, szám szerint hetet, mindegyik szabad művészetnek egyet-egyet. A két udvart elválasztó épületben a tanárok, a kisebb udvart övező épületekben az orvosok, patikáriusok, borbélyok szobái kaptak volna helyet. A főkapu felett lakott volna az iskola prépostja, és innét kétfelől mészáros- és pékműhelyeket képzeltek el. Az egyetem területére négy kutat is terveztek.

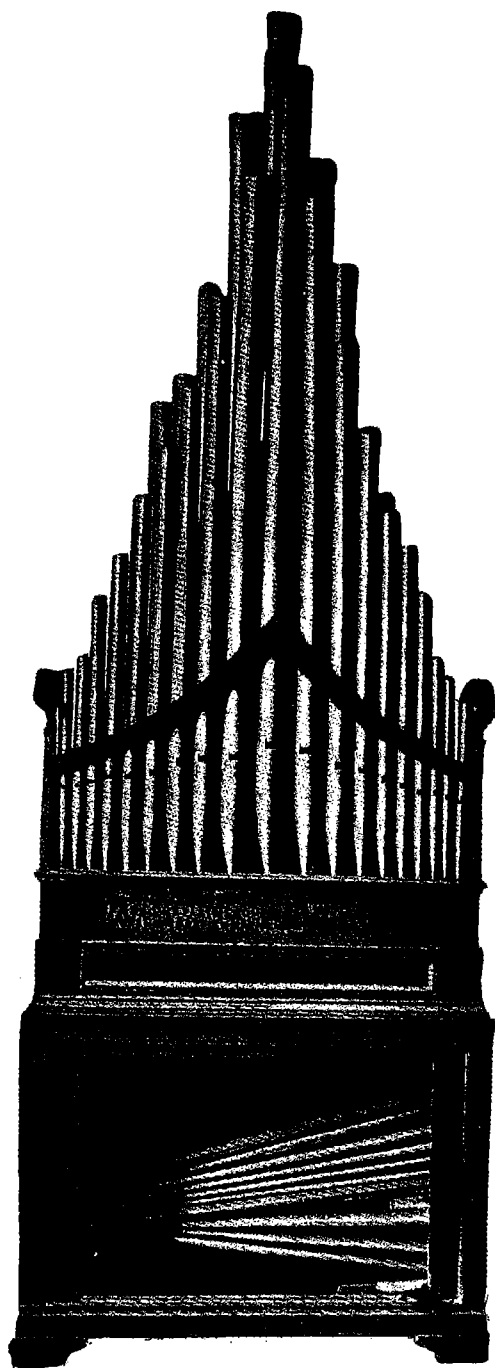
Mivel Heltain kívül nincsen más adat a hatalmas iskoláról, nehéz a terv hitelességét megállapítani. Azt azonban el lehet fogadni, hogy Mátyás szeretett volna egyetemet Budán, de hogy milyennek képzelte, még ha a terv mutat is reneszánsz építészeti vonásokat – kétudvaros beosztás, kerengő stb. –, adatok hiányában egyelőre nem lehet eldönteni.

Szomorú, de egyben érdekes tény, hogy sem Nagy Lajosnak Pécsen (1367), sem Zsigmondnak Óbudán (1395 és 1410), sem pedig Mátyásnak nem sikerült hosszú ideig működő egyetemet alapítani. Mi lehetett az oka? Hiszen Mátyás korában számosan jártak itáliai egyetemekre, valamint Bécsbe és Krakkóba. Ez utóbbi két iskola közelségbe bizonyára egyik oka volt Mátyás sikertelen alapítási kísérletének, hiszen jobb tanári karukkal, és mert külföld volt, inkább vonzották a magyar hallgatókat, mint egy hazai universitas. Az egyetem anyagi lehetőségei is sokkal kisebbek voltak itthon, mint külföldön. Egy-egy egyházi tisztséggel és az abból húzott jövedelemmel igen nehéz külföldi professzorokat találni, legalábbis hosszabb időre. Talán egy kifejezetten királyi támogatást élvező egyetemnek nagyobb jövője lett volna, de csak akkor, ha az anyagi fedezet biztos forrása megvan. Gondot okozhatott az utánpótlás is. Mivel Magyarországon nem volt végzettséghez kötve semmilyen tisztség – legyen az egyházi vagy világi –, valójában csak azoknak volt fontos egyetemre járni, akiket más motivált. Az egyháziak – ők voltak döntő többségben – még tudták is valamire használni a kint tanultakat, de a világiak közül csak tényleg azok mentek egyetemre, akiknek elegendő pénzük volt, és vagy tanulni akartak, vagy a jövőre nézve így próbáltak kapcsolatokat – a városi polgárság esetében – teremteni.

A magyar király méltán legtöbbet emlegetett kulturális „intézménye” a könyvtár volt. Mátyás király Bibliotheca Corvinianája 1490-ben, legnagyobb virágzása idején 2000–2500 kötetet számlált. Ebből sajnos csak alig valamivel több mint kétszáz kódex sorsáról tudni. Oláh Miklós, aki már nem láthatta a teljes gyűjteményt, ami még a Jagelló-korban megvolt, két terem könyvről adott leírást. Az egyik szobában a görög és keleti könyvek, míg a másikban a latin szerzők munkáit őrizték. Mindegyiket szép borító fedte, és mint egy modern könyvtárban, jelezték rajtuk, milyen tudománnyal foglalkoznak a kötetek. Mátyás könyvtáránál nagyobb Európában csak a pápák dicsekedhettek.

A könyvtár állományába elsősorban történeti munkák, filozófiai írások és egyházatyák könyvei tartoztak. Szisztematikus gyűjtésük már az 1460-as évek-

63. Orgona a 15. századból

ben megkezdődött. Első könyvtárosa, Galeotto Marzio is ekkor érkezik Budára. Őt 1471-ben Taddeo Ugoletto váltja fel. Ebből az évből való első említése Blandinusnak, aki Mátyás kódexfestője, miniátora volt. A Bibliotheca Corviniana nagyon sokat profitált abból, hogy Mátyás kapcsolatba került a firenzei humanistával, Francesco Bandinival, aki rendszeresen hívta fel Ugoletto, illetve Mátyás figyelmét egy-egy könyvre. A könyvgyűjtésben a király személyesen is részt vett, illetve leveivel támogatta a könyvszerző akciót. 1478 és 1479 között például sokszor kérte arra a nürnbergi tanácsot, hogy Regiomontanus könyvtárát és műszereit neki adják. Ebben az ügyben személyesen küldte ki emberét, Hans Dorn csillagászt. A Vitéz János-féle felkelés sok örömet hozhatott Ugoletónak, aki mániákus könyvbarát lehetett, mert Janus Pannonius könyvtárát beolvastották a gyűjteménybe. (Vitéz bizonyára értékes könyvtára Esztergomban maradt. Onnét vitte magával III. Frigyeshez Beckensloer.) Corvin János nevelője, a könyvtár tudós őre még egy könyvtárismertető iratot is készíttetett Firenzében Naldo Naldival, aki a magyar király könyvtárszervező munkáját követendő példaként említi.

Budán másológyműhely is működött, de elsősorban kész köteteket vásároltattott a király. 1485 után készülnek a legszebb kódexek, elsősorban Itáliában, Firenzében, Rómában, Nápolyban és Észak-Itáliában. Dolgozott Mátyásnak a világhírű Ambrogio de Pre-dis vagy a firenzei Francesco Cherico. A budai műhelyben, ahol egy önálló stílust lehet megfigyelni, dolgozott

1480 és 1482 között Francesco Roselli, aki Botticelli rajzait metszette rézbe, és a sienai dóm liturgikus könyveit is illusztrálta. Ő rajzolta meg az eddigi ismereteink szerint első, sajnos elveszett, Magyarországot ábrázoló térképet. (Ne feledjük, 1473-ban Hess András nyomdaalapítási kísérletei kudarcba fulladtak, de csak azért, mert nem tudta rentábilisan működtetni vállalkozását. Mátyás különben politikai röpiratokat szívesen nyomtattatott ki később.)

A mecénatúra legszerteágazóbb ága a művészek, költők, tudósok, zenészek támogatása. Mátyás sok művészt az udvarába fogadott, felsorolásuk szinte lehetetlen. Megfordultak Budán Antonio Bonfini és Pietro Ransano történétírók. Nevükhöz fűződik Magyarország történetének humanista szellemű megfogalmazása. Érkeztek csillagászok is az udvarba. A korszak jelentős asztrológusai közül érdemes megemlíteni Johannes Regiomontanust, Martinus Ilkust vagy Johannes von Glogaut. Rövid ideig újplatonikus kör is működött Budán. A firenzei Francesco Bandini körül 1480 táján kialakult csoport tagjai közé számított Váradi Péter kalocsai érsek; Garázda Péter (Vitéz János rokona), aki Ferrarában, Firenzében és Padovában járt egyetemre; Callimachus Experiens lengyel történétíró, követ; a csillagász Ilkus.

Mátyás udvarában fontos szerepet játszott a zene. Leveleiben rendszeresen azzal a kéréssel fordul Európa fejedelmeihez, hogy zenészeket küldjenek hozzá. A Budán tartózkodó énekesek a korszerű gótikus és a burgundi kora reneszánsz muzsika tolmácsolásával a magyar fővárost igazi zenei központtá varázsolták. Már Beatrix esküvői miséje alkalmából feltűnt a szász követnek, hogy a kórus „francia módon írt” éneket adott elő. Bonfini szerint a király „Galliából és Germániából szerződtetett zenészeket”. A királynő muzsikaszívetete – aki maga is jó hárfásnak számított, és külön énekkarral rendelkezett – minden bizonnyal jelentős szerepet játszott abban, hogy a korszak fontos zenészei sorra fordultak meg Budán. Többek között Magyarországon járt a neves flamand énekes és komponista, Johannes Stockem, vagy az itáliai származású Sandrachino, aki 1486-ban hat énekestársával érkezett Budára.

A király környezetében lévő, elsősorban ferrarai orvosok száma jóval tíz fölött volt uralkodása alatt. Nem szabad megfeledkezni sok humanista műveltségű magyarról sem a már említetteken kívül. Báthori Miklós váci püspök, akit állítólag azért nevettek ki az udvarban, mert állandóan könyvet láttak nála, szintén Itáliában tanult, Vácott iskolát létesített, meghívta az újplatonista akadémia alapítóját, Marsiglio Ficinót. Egyházát reneszánsz stílusban átépítette, házában – Galeotto szerint – kisebb szellemi központ alakult ki. Janus Pannoniuson kívül többen írtak közülük is verseket – Bakócz Ferenc, a későbbi érsek testvére és Garázda Péter. Remek levélírónak számított Váradi Péter.

Tudósait a király bőven jutalmazta. Franciscus Cynthiust, aki anconai követ és költő volt (ő kereste meg Mátyást, amikor védelmet kért a város), diplomáciai érdemeiért birtokadományban részesítette. Regiomontanus 200 arany évdíjat kapott. Ilkusnak római útját támogatta Mátyás.

Kiemelkedő tehetségű tudós, művész nem volt Mátyás udvarában. Az építészekhez hasonlóan közülük is elsősorban csak az itáliai második vonal játszott szerepet az udvar életében. Hogy milyen nagy lehetett a lemaradás a fejlett területektől, jól mutatja, hogy ez a második vonal (nem pejoratív értelemben használva a szót) Mátyástól támogatva milyen változásokat hozott az udvar szellemi életében. Maga a reneszánsz, az egész országra kiterjedő mélységgel, csak a 16. században terjedt el jókora elmaradással. Hiszen ekkor még a gótika a legfontosabb stílusirányzat, ennek megfelelően épül az egri püspöki palota, a Szapolyaiak csütörtökhelyi (Szepes megye) kápolnája. De már van egy reneszánsz síremlék Gyulafehérvárott, a vajdahunyadi várat is az új építészeti stílussal díszítik, a Mátyás-kálvária talapzatát az itáliai mester, Cristoforo Caradosso reneszánsz stílusban készíti el, és akár jelképnek is felfogható, ezzel egészítve ki a 15. század első negyedében keletkezett gótikus felső részt.

Mátyásnak döntő érdemei vannak abban, hogy az állami politika rangjára emelt mecenatúrával a reneszánsz gyökeret verhetett Magyarországon, és ez az elvitathatatlan tény egyben már értékeli is a királyt mint mecénást, aki művészet-támogatásával nem rövid távra tervezett.

A „legfontosabb” kérdés azonban még mindig válaszra vár: mennyit költött Mátyás a mecenatúrára évi bevételeiből? Ezt sajnos szinte lehetetlen pontosan megállapítani. Becslések szerint ez a legköltekezőbb 1480-as évek második felében elérhette az évi 80-100000 forintot, jövedelmének 10%-át. (Ebben az időben volt a legnagyobb a kincstári bevétel is, és ezzel párhuzamosan a legmagasabb a pártolásra fordított összeg. „Rosszabb” években sem romolhatott sokat a százalékos arány.)